TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA BRAČA

Gospodnetić, Daria

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:111454

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

Repository of Faculty of humanities and social sciences

zir.nsk.hr

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA BRAČA

DARIA GOSPODNETIĆ

SPLIT, 2014.

Odsjek za *Hrvatski jezik i književnost*
Hrvatski jezik i književnost
Kolegij *Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu*

TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA BRAČA

Studentica **Mentor:**

Daria Gospodnetić **prof. dr. sc. Marko Dragić**

Split, srpnja 2014. godine

SADRŽAJ

UVOD 5
1. POLOŽAJ NARODNOG GOVORA I TRADICIJSKE KULTURNE BAŠTINE BRAČA 6
2. TRADICIONALNO GOSPODARENJE OTOKA BRAČA 8
2.1. OBIČAJI, VJEROVANJA I PJESME U RADU 9
2.2. OBIČAJI, VJEROVANJA I PJESME U NAČINU ŽIVOTA 16
2.2.1. Rođenje i odgoj djece 16
2.2.2. Svadbeni običaji i vjerovanja 20
2.2.3. Običaji vezani uz odlazak u vojsku 23
2.3. ADVENATSKI I BOŽIČNI OBIČAJI I PJESME 25
2.3.1. Božićni običaji 25
2.3.2. Kolendanje 28
2.3.3. Nova godina 31
2.3.4. Tri kralja 33
1. USMENO-KNJIŽEVNA BAŠTINA 35
1.1. Mikrostrukturni oblici 35
1.1.1. Zagonetke 35
1.1.2. Poslovice 38
1.3. Predaje 42
1.3.1. Eshatološke predaje 42
1.3.2. Demonološke predaje 45
1.3.3. Legende 47
1.4. Sveti Viktor 57
RJEČNIK 60
ZAKLJUČAK 64
SAŽETAK 66
SUMMARY 67
IZVORI 68

Brač

» Jer ima povijesti bez oluja uz sijanje munja, praskanje gromova što se vide i čuju iz daljine, ima i povijest tiha koja teče koritom vremena kao rijeka što ne zna za slapove, za virove i za poplave, al' je ipak bogata životom, puna događaja što su često tragičniji što su manje bučni.
Od te je vrste povijest otoka Brača. «

Vladimir Nazor, *Brač otok bez povijesti,* 1938.

» U našoj luci je mirno i tiho, ali one kuće sa zatvorenim vratima i prozorima kao da ti ipak o nečemu govore; ona stara crna lađa, privezana gotovo uvijek uz obalu, kao da šuti, ali mnogo zna i pamti; one staze i prolazi kao da govore o ljudima i o mazgama što su njima prošli izlizavši kamenje.«

Vladimir Nazor, *Prsten*, 1924.

»… u srcu te škrte zemlje i nezahvalnog kamena ima neki trenutak visoke i strasne domaće poezije, neki vrutak ljepote na kojemu bi se trebalo zaustaviti.
Jer je ovo predgrađe tišine, gdje se na puteljcima viđaju mazge i magarčići kao dirljivo prijevozno sredstvo…
Jest trebalo je ovamo doći iz one zagušljive pretjesne Skadarlije da bi nam se približila nadohvat ruke noćna Danica! Ovdje ima toliko mnogo zvijezda, a njihovi su treptaji diskretni.
Mir ulazi u me…«

Tin Ujević, *Otkrivajući Mirca,* 1965.

UVOD

Bračani se mogu pohvaliti i ponositi svojom nematerijalnom tradicijskom kulturnom baštinom koja, iako nije opipljiva i vidljiva, nije zaboravljena. Bračani i Brač su neiscrpno vrelo duhovitosti. Humor na Braču postao je svojevrstan stil življenja. Smisao za šalu, aforizme, dosjetku i anegdotu svojstven je svim uzrastima Bračana. Njeguju ga djeca još u vrtiću, odrasli na poslu, u polju, na putovanjima, a umirovljenici na svojim šentadama. Tako se svakodnevno rađaju nove šale. No, nije to od danas. Vjekovima je tako bilo. Prenosilo se s koljena na koljeno.

U vrijeme kad haraju epidemije na Braču kruži virus humora. U teškim životnim okolnostima na otoku, te zbog oskudnih komunikacija s kopnom, ljudi su bili prisiljeni okrenuti se jedan drugome, družiti u tuzi i veselju. U takvim prilikama, u takvom druženju Bračana nastajalo je to humoristično blago kojim su se zabavljali oni sami, ali i drugi njihovi prijatelji došljaci. Da bi udobrovoljili svojim prijateljima i gostima, nerijetko su se šalili na svoj račun. To se udomaćilo ne samo na otoku nego i u Domovini i svijetu gdje žive Bračani i prijatelji. Nažalost škrtost je postala sinonim za Bračane i njihov humor. No, nije to tako, viceve o škrtosti izmislili su djelomično sami Bračani, ali i drugi koji nisu shvatili pojmove ekonomičnosti, štedljivosti, umjerenog i racionalnog trošenja. A to su odlike žitelja otoka. Naime, otočani su se uvijek držali poslovice: *pokrij se koliko ti je pokrivač dug*.

Razne društvene i ekonomske promjene najteže su pogađale otočane. Tome su se pridruživale i česte elementarne nepogode koje su uništavale i inače skromnu ljetinu. I u takvim uvjetima trebalo je živjeti na otocima. Neimaština i takvi uvjeti nisu uništili njihov duh. To je bio poticaj za šale na teme o svakodnevnom životu, o vjeri, zdravlju, ljubavi, nezgodama…Posebno se njegovao jedan specifičan oblik humora, to su bračke batude, pričice iz života vezane za pojedinu osobu ili događaj u mjestu te rugalice. Danas se mogu čuti podjednako one poznate tradicijske kao i one koje nastaju u naše dane. Uz sve te šale, dosjetke, anegdote i aforizme, Bračani su voljeli izmišljati zagonetke koje se već godinama prepričavaju te jedni druge testiraju ili pričanjem starih ili stvaranjem novih primjera, te mudre poslovice koje stari čovjek mladom uputi u nadi da će mu olakšati pogled na život.

Brač krase i razne lirske pjesme koje su se pjevale u različitim prigodama, za vrijeme svatova, berbe maslina, odlazak iz rodnog kraja, za vrijeme slavlja, udvaranja dragoj ženi, uspavanke za djecu, pjesme o životinjama i druge. Mogu se pronaći i mnogobrojne pripovijetke, basne i priče koje nose određenu poruku o životu, te legende koje su se prenosile s jedne strane otoka na drugu. Predaje povijesne i mitske koje iskazuju emotivan odnos prema

domaćem kraju ili ukorijenjena vjerovanja u nadnaravne pojave još se i danas pričaju. Isto tako poznate su i specifične pričice za mjesto Bol koje se nazivaju Bolske fjabe i gočice.

Narodna usmena predaja otoka Brača, moga rodnoga kraja je toliko bogata i opsežna, dobro sačuvana u sjećanjima i prenošena stoljećima. Sačuvani su i mnogobrojni običaji i vjerovanja vezana za čovjekov život, čovjekov rad te za različita godišnja doba i blagdane. Ti običaji bili su ono što je ujedinjavalo bračke ljude, i u tuzi kad je riječ o smrti ili odlasku iz zavičaja, i u sreći kad se radilo o rođenju djeteta, svadbi ili crkvenim blagdanima. Vjerovanja bračkog čovjeka čine ovaj kraj interesantnim. Dokazuju da iako nisu opipljiva i materijalno se ne mogu vrednovati, ipak su ostavila traga u povijesti bračkog čovjeka i u današnje vrijeme neka od njih su i dalje prisutna.

„Otok Brač, što ga je Nazor s pjesničkim patosom nazvao otokom bez povijesti, otokom bez kruha, vode, puteva, palača i spomenika, bez junaka i pjesnika, da bi zatim u Pastiru Lodi ovjekovječio povijest tog otoka kroz njegove junake – pastire i težake, njegove skromne pisce i skromne spomenike, taj otok, dakle, čiju je povijest ispisao sam njegov puk, mogao je svoje književne domete kroz protekla stoljeća ostvarivati, više od svega, u usmenom pjesništvu. Ali je i u tom pogledu bračkі udio u hrvatskoj književnosti ostao okrnjen. Malo je bilo onih koji su bilježili i objavljivali pjesme, pripovijetke i ostale oblike usmene književnosti na Braču."[1] „Da bi se upoznalo današnje usmeno pričanje na Braču u svim njegovim aspektima, u njegovom društvenom kontekstu, trebalo bi ondje boraviti dugo i sudjelovati u onim raznolikim životnim situacijama kada se spontano pripovijeda."[2]

Zbog toga sam ponosna što mogu proslijediti samo jedan mali dio nematerijalne tradicijske kulturne baštine otoka Brača koja me u istraživanju jako zainteresirala i dokazala kako su ljudi prije bili jako maštoviti i kreativni. Pronalazili su razne mogućnosti za zabavu i pouku potomaka, držali su se zajedno i u sreći i u nevolji, uzajamno se pomagali, poštovali vjeru i blagdane, obraćali se Bogu i raznim svecima te bili zahvalni i na sitnicama kao što su jednostavno lijepo vrijeme i dobar ulov ili urod.

1. POLOŽAJ NARODNOG GOVORA I TRADICIJSKE KULTURNE BAŠTINE BRAČA

Tradicija je kulturno nasljeđe koje se prenosi s generacije na generaciju bilo usmenom ili pismenom predajom, odgojem ili nekim drugim putem i podrazumijeva prenošenje usmene predaje i narodnih običaja. „Književnost svjedoči o životu ljudi, naroda i čovječanstva.

[1] Maja Bošković-Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača ,* "Bračkі zbornik", Supetar 1975., str. 5
[2] Isto, str. 6

Usmena je književnost najstarija i najdugotrajnija vrsta književnosti. Usmena lirika, epika, drama kao i poslovice i zagonetke postoje od agrafijske etape ljudske duhovnosti i tradicija su pisanoj književnosti."[3]

Hrvatski jezik, tronarječno raščlanjen, ima bogatu dijalektnu govornu bazu. No narodni govori, ako nisu snimljeni i zapisani, žive onoliko koliko i njihovi govornici. Narodni su govori vrelo i konzervativnih i inovativnih jezičnih značajka, ujedno su i temelj istraživanja povijesnojezičnoga podrijetla, stoga ih treba istraživati, snimati, zapisivati i tako sačuvati kao vrijedno jezično nasljeđe. No, ne radi se samo o jezičnim podacima. Svaki je mjesni ogled govora ujedno i zapis narodnoga života, običaja, vjerovanja i kulture stanovnika, kao takav i vrijedan dio baštine.

Narodni govor otoka Brača dio je hrvatske nematerijalne kulturne baštine i važno obilježje hrvatskog nacionalnog identiteta. Za narodni govor otoka Brača je značajno da na Brač već od 16. stoljeća nije migriralo pučanstvo u većem broju s kopna koje bi moglo bitno narušiti staru bračku čakavštinu. Bjegunci, naročito oni s Poljica, govorili su istim dijalektom kao i brački starinci. Iznimka su prebjeglice iz Makarske krajine i hercegovačkog zaleđa koje su za kandijskog rata 1646. godine doselile na Brač i osnovale naselje Sumartin i zaselak Rasoticu na istočnom dijelu otoka. Oni su sa sobom donijeli štokavski dijalekt s novom akcentuacijom i svoj utjecaj djelomično proširili na susjedna naselja Selca, Novo Selo i Povlja, a u isto vrijeme primali u svoj govor mnoge čakavske osobine. Takva dijalekatska slika otoka ostala je do danas.[4]

Ono što je naviše utjecalo na zaboravljanje običaja i vjerovanja je iseljavanje stanovnika s otoka Brača. „Karakteristično je da je na početku 19. stoljeća došlo do naglog pada broja stanovnika što je odraz preokreta u ekonomskim prilikama. To je razdoblje između vinogradarske eksplozije i vinogradarske krize, kojoj se pridružuje i nazadovanje brodarstva. Napuštajući otok gotovo svaki stanovnik Brača nije odlazio s odlukom da doživotno ostane u zemlji imigracije. Ostvarenje svojih životnih planova on je vidio u privremenom boravku u stranoj zemlji, a zatim povratak u domovinu s uštedevinom još u godinama pune radne sposobnosti. Međutim kod većine to je preraslo u doživotnu migraciju."[5]

Velike promjene u narodnom životu otoka Brača nastale su poslije Drugog svjetskog rata. Stanovništvo traži sigurniji prihod zapošljavajući se u industrijskim središtima,

[3] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 11.
[4] Usp. Petar Šimunović, *Ogled jezičnih osobina bračke čakavštine,* "Bračkі zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 497-498.
[5] Klement Derado, Ivan Čizmić, *Iseljenici otoka Brača*, "Bračkі zbornik" br.13, Zagreb 1982., str. 57.

napuštajući svoju zemlju i svoj dom. Prodorom turizma, nove privredne grane, počela se u primorskim naseljima polako razvijati kućna radinost kao dodatno zanimanje onih koji su ostali na otoku. Turizam traži angažiranost i daje brzu zaradu, pa zbog toga potiskuje druge gospodarske grane. On traži moderno i funkcionalno u kući u kojoj je prodro. Ruše se stari ambijenti, nagrđuju ruralne cjeline. Oblici tradicionalnog života se gube i nestaju, a time i ona osebujnost koju su ti oblici davali Braču.[6]

Danas se socijalna i privredna struktura naglo mijenja. Utjecali su na to elektrifikacija otoka, dovođenje vode podmorjem sa Cetine, izgrađene ceste, razvitak kamenartsva, a osobito već spomenuti turizam. „To je razlogom da je prvotni čvrsti sustav otočke čakavštine narušen, i da u nj pod utjecajem škole, novinstva i drugih sredstava javne komunikacije svakodnevno književni jezik sve više prevladava, tako da je teško naći ispitanika u čijem se govoru taj utjecaj ne bi osjetio."[7]

„U ovim je vremenima najveća opasnost, po tradicijsku kulturu i usmenu književnost, potrošački mentalitet življenja. Zato je civilizacijski čin izvorno sakupljati i snimati usmeno-književne oblike i narodne običaje kako bismo ih oteli od zaborava i sačuvali za naše potomstvo. To je opći trend u razvijenom svijetu kojega smo dijelom. Neznanje je najveća opasnost po čovjeka, narod i čovječanstvo. Narod koji nema svoje tradicije i nije narod. Stoga, duhovnu i materijalnu baštinu treba poznavati i iz njih učiti. U toj su baštini naši korjeni i povijest naša, a narod koji ne poznaje svoju povijest osuđen je na njezino ponavljanje."[8] „Odnos spram tradicije civilizacijski je čin. U naprednom svijetu tradicija se poštuje, čuva, njeguje i prezentira."[9]

2. TRADICIONALNO GOSPODARENJE OTOKA BRAČA

Brač, iako pun krša i kamena, sa svojim šumama česmine i alepskog bora, te sočnim pašnjacima punih aromatičnog bilja pružao je osnovne uvjete za život, čije tradicionalne oblike možemo pratiti od davnih vremena do danas.[10] Tradicionalna privreda otoka Brača počivala je na zemljoradnji i stočartsvu. Glavna poljodjeljska grana bilo je vinogradarstvo.

[6] Usp. Jelena Gamulin, Ilda Vidović, *Etnografski prikaz otoka Brača*, "Bračkі zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 493.
[7] Petar Šimunović, *Ogled jezičnih osobina bračke čakavštine,* "Bračkі zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 498
[8] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 10.
[9] Isto, str. 12.
[10] Usp. Jelena Gamulin, Ilda Vidović, *Etnografski prikaz otoka Brača,* "Bračkі zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 463.

Vina je bilo toliko da su na otok dolazili trgovci i kupovali vino. Posebna pažnja posvećivala se i uzgoju maslina. Koncem 18. stoljeća proizvodnja maslinova ulja bila je na vrhuncu.[11]

„Po najstarijim zapisima vidljivo je da se život razvijao najprije u unutrašnjosti."[12] U unutrašnjosti otoka bilo je razvijeno stočarstvo koje je osiguralo proizvode za domaće stanovništvo i dio za izvoz. Bračko stanovništvo bavilo se stočarstvom već od 3.st. pr. Kr. za vrijeme grčke kolonizacije. „Plinije Stariji u svom djelu *"Naturalis Historia"* spominje da je Brač poznat po uzgoju koza."[13] Značajnu gospodarsku korist davale su bračke šume za potrebe stanovništva, a veliki dio se izvozio, najviše u Split. Drvo se upotrebljavalo za gorivo, građevinski materijal za proizvodnju vapna i ugljena.[14] U rimsko doba bračko stanovništvo osim stočarstva bavilo i ratarstvom (odnosno uzgojem smokava i maslina), te kamenarstvom. Na otoku su se sijale žitarice, ali bračke površine pod žitaricama nisu mogle zadovoljiti potrebe stanovništva u kruhu, pa se je moralo uvoziti. Bračko kamenartsvo i klesartsvo svojom kvalitetom kamena i uspješnošću domaćih majstora bili su također važne grane privređivanja otočana. Već od rimskog doba postoje kamenolomi Rasohe, Plate i Stražišće. Pomorstvo i brodogradnja imaju dugu tradiciju na otoku Braču, pa su njegovi stanovnici kao kapetani i mornari plovili svim morima svijeta. [15]

Život i običaji otoka Brača usko su povezani s gospodarskim prilikama. Na Braču su postojali različiti običaji i vjerovanja vezani za razne oblike tradicionalnog gospodarenja zatim običaji i vjerovanja vezani za život sela, život čovjeka, ciklus određenih godišnjih doba i blagdana.

2.1. OBIČAJI, VJEROVANJA I PJESME U RADU

Kad je riječ o poljoprivredi slobodno možemo istaknuti vinogradarstvo kao osnovu gospodarstva Brača već od starog vijeka te se bračko vino smatralo najboljim u Dalmaciji. Za početak jematve uzimao se datum 27. rujna odnosno blagdan svetog Kuzme i Damijana. Zato i postoji česta uzrečica: *Sveti Kuzma i Damjon, stavi grozje u badonj.* Nakon vrenja vina ide završni posao oko vina odnosno pretakanje vina i zatvaranje bačava. Smatralo se da vrenje

[11] Usp. Klement Derado, Ivan Čizmić, *Iseljenici otoka Brača*, "Bračkizbornik" br.13, Zagreb 1982., str. 41
[1212] Usp. Jelena Gamulin, Ilda Vidović, *Etnografski prikaz otoka Brača,* "Bračkizbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 463
[13] Dasen Vrsalović, *Povijest otoka Brača,* "Bračkizbornik" br. 6, Supetar 1968., str. 47-49
[14] Usp. Klement Derado, Ivan Čizmić, *Iseljenici otoka Brača*, "Bračkizbornik" br.13, Zagreb 1982., str. 41
[15] Isto, str. 41– 43

završava 11. studenog na blagdan svetog Martina pa se govorilo: *San Martin, fato vin.* Običaj je bio obilaziti prijatelje i kušati razna vina. Prilikom kušanja vina često se pjevalo:

„Živila buraća i sveti Martin
A kurba bi bí ko ga nebi pí.”[16]

U vrijeme dozrijevanja grožđa običaj je mladića u vinogradu prirediti *fraju* ili *gangu,*[17] odnosno ponijeti vino i janje, cijelu noć se zabavljati te prenoćiti u vinogradu. Što se tiče vjerovanja vezanih za vinogradarstvo poznato je bilo da se vino pretače samo po sunčanom danu jer se vjerovalo da će vino biti bistro ako je i dan bistar i obrnuto. Uz vinogradarstvo su najviše vezana vjerovanja kojima se nastojalo povećati rodnost loze. Tako se poslije Tri kralja skupljalo ostatke ugljevlja i pepela od panja zvanog badnjak, što je od Badnjaka gorio na ognjištu pa bi se nosilo u vinograde i polja kako bi se sačuvala loza od *svakega grada, svake živine i svake poteškoće.* Ljudi su vjerovali da će procesije i molitve zaštiti polja i vinograde od tuče, nevremena i svakakvih insekata štetočina pa su ih održavali nekoliko puta godišnje. Zbog istog vjerovanja na Cvjetnicu u polja palme ili grančice blagoslovljene masline i utiskivali ih u šuplje kamenje na bunjama i gomilama. Uz to izgovarale su se molitve *Bože blagoslovi ovaj naš plod, da bude plodan i rodan.*

Vjerovalo se da tuču, koja uništava usjeve, stvaraju vještice. One se sastaju u zraku i započinju borbu. Pobjednica oslobodi svoje mjesto tuče dok mjesto pobjeđene vještice biva uništeno. Vjerovalo se kad se sprema nevrijeme da se pucnjavom iz mužara, zvonjavom i lupanjem u kante može otjerati vještice koje nose tuču. Zbog toga su se i palile blagoslovljene grančice masline i blagoslovljene svijeće. Isto tako vjerovalo se da kad tek počme padati tuča treba uzeti zrno tuče i prisloniti ga ispod košuljice na golo tijelo malenog djeteta vjerujući da će tako zaustaviti tuču.[18] „Veoma je bilo raširenо i vjerovanje u uroke. Kada su točili vino pazili su da ne naiđe netko za koga se smatralo da ima *zle oči* jer bi on mogao *ukositi* (urećі) vino pa da ne bude *ćaro* (bistro) nego mutno s mnogo *fece* na dnu.”[19]

Uz vinogradarstvo značajno je i maslinarstvo, iskorištavanje stare mediteranske kulturne biljke, čijim se uzgojem stanovništvo odavno bavilo. Zamah maslinarstva je bio u doba mletačke vladavine koja 1565. g. naređuje da se neobrađene površine zasade maslinama,

[16] Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 402.
[17] *Fraja* je naziv i za svaku gozbu priređivanu u različitim situacijama npr. kada mladići odlaze u vojsku, kad netko odlazi raditi u Ameriku te kad se završi neki posao npr. striženje ovaca, gradnja kuće i sl.
[18] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 403-405.
[19] Usp. Isto, str. 403.

a svako hotimično oštećivanje i sječenje maslina kažnjava globom ili izgonom. Tako je maslina dobila na svojoj važnosti i uzgajala se sve više.[20] U 18. stoljeću Brač je proizvodio ulja više nego cijela Dalmacija. Radi zaštite od nevremena i štetočina postojala su ista vjerovanja u moć molitava i procesija kao u vinogradarstvu. Ljudi su pričali da kako su viđali da crvi i uši padaju s maslina kad ih svećenik blagoslovi. [21] „Maslina je imala svoju važnost u vjerovanju. Blagoslovljena grančica, *palma* zatiče se protiv uroka i tŭče na različita mjesta, u prvom redu u gomilu u polju, poljsku kućicu, pramac broda, te uz kolijevku i krevet."[22]

Na Braču su žitarice slabije uspijevale zbog čestih suša, ali su ih seljaci redovito sijali govoreći da im je Bog poručio: *Nison ti reka ako ne bude daždit da ti ne staviš, ne siješ, nego stav pa će uvik čogod bit.* Zato su se seljaci prije kopanja obraćali Bogu govoreći: *Evo kopan, Bože blagoslovi!* Sjeme se kod kuće škropilo blagoslovljenom vodom i prije početka sijanja se govorilo: *Bože, blagoslovi!* Prva šaka sjemena se baca u obliku križa. Prilikom žetve se ne požanje sve žito već se malo ostavi, govoreći da to treba biti pticama nebeskim. Iz istog razloga se ostavljalo grožđe i masline. Bob se sijao oko Svete Bibijane (2. prosinca) i govorilo se da se mora saditi samo u muške dane (ponedjeljak, utorak i četvrtak), ali nikako u petak jer se vjerovalo i u poljodjelstvu i ostalom radu da je *petak slab početak*.[23] Vjerovalo se da pojedine žene imaju zle oči i da mogu nanijeti štetu pojedinim usjevima, kao i mladoj lozi i životinjama.

„U prošlosti je na Braču uzgajano mnogo koza, ovaca, konja, magaraca, mula, mazgi, i nešto goveda za oranje. Većina pašnjaka je u brdovitom području u unutrašnjosti otoka. Kako su često zbog miješanja stoke, nastajale svađe i krađe među vlasnicima, godine 1423. održan je u Nerežišćima sastanak na kome je izvršena raspodjela zemlje. Jedan je dio ostao u općinskom vlasništvu, a drugi je dodijeljen privatnicima za ispašu stoke. Te parcale su nazvane stanima a bilo ih je tada 114."[24] Krađe su kod ovčara postale običaj, pa se čak smatralo da će imati više sreće u uzgoju onaj koji od drugoga ukrade ovcu. Kada se kupovalo mazge blagoslovilo bi ih se svetom vodom i davalo suhih smokava i kruha da bi bile pitome i da ne bi bježale od novih gospodara. Ako je mazga uvezena običaj bi bio staviti joj na glavu vreću da se ne bi vratila u luku u koju je uvezena.

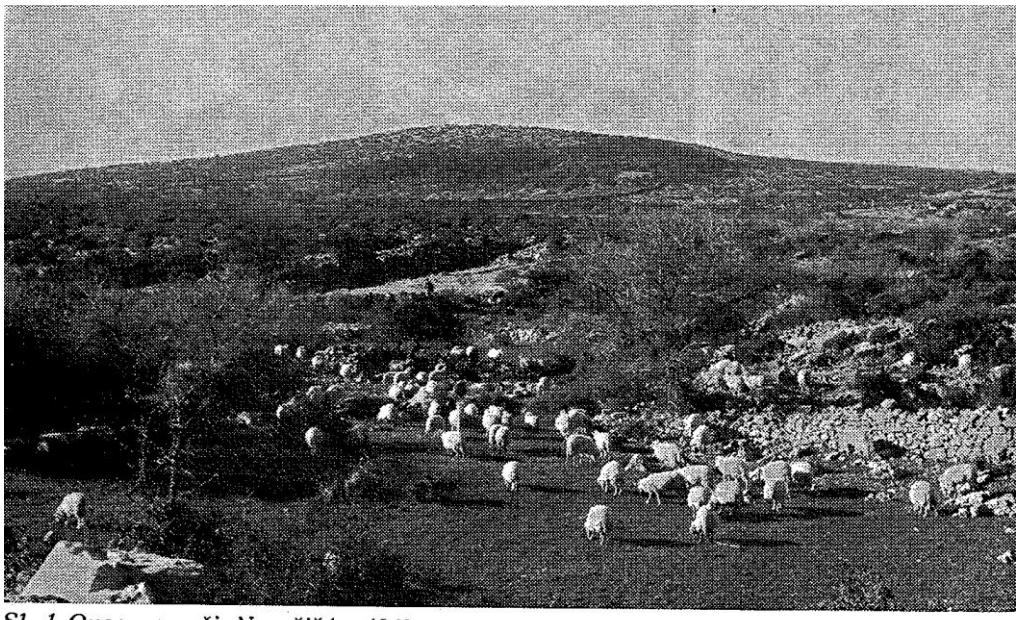
Različita vjerovanja uz uzgoj domaćih životinja bila su uglavnom vezana na otklanjanje uroka. Mladim životinjama su se kao zaštite stavljale *moći* odnosno komadić

[20] Jelena Gamulin, Ilda Vidović, *Etnografski prikaz otoka Brača*, "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 472.
[21] Usp., Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 404.
[22] Jelena Gamulin, Ilda Vidović, *Etnografski prikaz otoka Brača*, "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 475.
[23] Smatralo se da nije dobro započeti raditi posao krajem tjedna i da neće biti na vrijeme završen jer se nedjeljom ne radi nego se odlazi u crkvu. Za nedjelju se isto govorilo da je slab početak.
[24] Dasen Vrsalović, *Povijest otoka Brača,* "Brački zbornik" br. 6, Supetar 1968., str.102.

blagoslovljene svijeće i sl. Vjerovalo se da je na kravu ili kozu bačen urok ako ne daje mlijeka ili ako daje *krvavo mlijeko* pa je domaćica uzimala malo mlijeka i nosila ga ženi koja je molitvom i bacanjem žeravice u vodu otkljanjala uroke. Ako neko prilikom mužnje naiđe a ne kaže *Dobra srića*, obavezno je bilo iza leđa te osobe *petati roge*[25] jer se na taj način spriječavaju uroci. Ako kokoš ne može nekoliko dana snijeti jaje, a zna se da bi to trebala, onda je stave u vreću i tri puta kotrljaju niz stepenice. Kada je kokoš kupljena mora biti tri puta preokrenuta iznad vatre da bi bila vezana uz tu kuću i daje joj se kruh umočen u vino. Kada se kupi koza ili ovca domaćin je pred kućom uhvati za noge i zavrti tri puta oko sebe da bi izgubila orijentaciju i da ne bi pobjegla. Vjerovalo se da se ne smije ubiti mačku koja jede piliće jer to donosi sedam godina nesreće pa ju se odvodilo na drugi otok. Govorilo se da mačka zna nekad doplivati s Mrdulje i vratiti se kući.[26]

Iako nazivom blago podrazumijevaju stoku uopće, upotrebljavaju termin blago i za ovce, kao najbrojnije domaće životinje. „Ovce su kupovali na otoku ili od Vlaha. Prevladavala je ovca *pramenka,* najčešće crne dlake. Prema boji, ovce su nazivane *mrka, rumenka, mrča, vrana, galina* itd."[27] Njihova čuvara zovu *čobanom*. S vremenom je preuzimao na čuvanje i stoku koja je pripadala pučanima, plemstvu i crkvi i čuva je zajedno sa svojom. Čuvao je ovce godinu dana po dogovoru, a preuzimao ih je na blagdan sv. Margarite 13. srpnja ili na blagdan Velike Gospe 15. kolovoza.[28] Uz racionalne metode liječenja pastiri su različitim vjerovanjima nastojali sačuvati stoku od svih nevolja. Na janjce su stavljali moći i pozivali svećenika da blagoslovi torove i time zaštiti ovce. Zaštitnik stoke je sveti Rok pa su pastiri obavezno na taj blagdan odlazili u crkvu.[29]

[25] I dalje je aktualno *petati roge* kad se nekome želi reći da će nas ureći ako nam predviđa neki negativan razvoj budućih događaja, samo se ne rade rozi već se kaže *pu pu petaj roge.*
[26] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 407.-408.
[27] Jelena Gamulin, Ilda Vidović, *Etnografski prikaz otoka Brača*, "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str.464.
[28] Isto., str. 464.
[29] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975.str. 407.-411.

Sl. 1 Ovce na paši. Nerežišća, 1969.
Snimio: Josip Milićević
Fototeka INU br. 4732.

U prošlosti je na Braču bio veoma razvijen lov, lovilo se lisice, zečeve, kune, jarebice, prepelice, bravarice (vrsta jarebice) i različite druge ptice. Puhove se lovilo na način koji se zove *pod ploke*. To su bila četiri prutića koja su držala kamenu ploču, a na jednom je prutiću bila smokva pa kad je puh povuče ploča pada i poklopi ga. Lovci su vjerovali kako neće imati uspjeha ako im mačka pređe preko puta, ako sretnu udovicu ili neku ženu koja ima urokljive oči. Kada se takva osoba malo udalji lovac bi trebao pljunuti da bi spriječio uroke.[30]

Brodarstvo kao uvjet ribarstva, bilo je razvijeno u više mjesta na otoku Braču posebice u Milni gdje je brodogradilište za razne vrste brodova koji se ralikuju po nosivosti i broju jarbola (*Bracera, Trabakul, Loger, Škuna, Brik, Stela, Kuter, Leut, Laja svičarica, Guc, Kajići Gondola).* Kad bi se brod izgradio pozivalo se svećenika da ih se blagoslovi, zatim bi se priređivale svečanosti. Brod se okiti, na njega se stavi zastava, a na provu i krmu po jedan vijenac. O provu se svečano razbije boca prošeka i time je brod kršten. Zatim ga spuštaju u more, a nakon toga se napravi *fraja* u brodogradilištu. Drvo za gradnju broda se sijeklo *između Gospe* odnosno između Gospe od Karmele i Vele Gospe. Ribari su bili veoma praznovjerni, pa ako su prilikom odlaska u ribolov susreli neku *krivu ženu* (šepavu) vraćali su se kući i nisu išli loviti ribu jer je taj susret po njihovim vjerovanjima nosio nesreću. Također su smatrali da im donosi nesreću ako vide udovicu, svećenika ili zeca pa bi se neki vraćali kući samo ako bi ih netko spomenuo. „Ribari su prije vjerovali da su postojali *macići* –

[30] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975.str. 411-412.

patuljci sa crvenim kapicama, pa su neki ribari nakon dolaska na poziciju za lov vikali: *Mace, Mace, di ćemo stavit mrižu?* Ili *Maco, maciću, prva riba koju uvatim bit će tvoja, samo nam pomozi!* Nakon što su uhvatili prvu ribu, bacali je na obalu i vikali: *Evo ti, maco, ručak.* Vjerovali su da tu prvu ribu treba baciti maciću, pa će onda imati više sreće, više uloviti jer im macić goni ribu prema mreži."[31] Postoji jedna priča koja govori kako je jedan ribar zahvaljujući *maciću* postao bogataš. Naziv priče je *Macića blago iz mora.*

Jedan ribar je posta bogataš radi jednega macića. Macić je umrlo nekršteno dite koje je išlo u lim a pojavljije se ko patuljak s crvenon kapon. On i njegova fameja su uvij činili pršurate. Svaki put kad bi hi pofrigali, on bi punu terinu stavi na ponistru. Macić bi uze pršurate a ostavi bi blaga. Jedanput je njegova žena došla i izila jednu pršuratu iz te terine, ali onda macić nije tija uzet ništa jer je jedna falila. Onda kad je doša drugi put pita je ribara oće blaga iz mora ili iz kraja, a ovi ni zna šta bi reka pa je reka iz kraja. Al kako je reka iz kraja ni mu doni ništa. Drugi put je reka da će iz mora pa mu je maciš doni svega i svačega. I zato se govori da se je on obogati sa macićima.[32]

Nekoliko puta godišnje ribari su s barkama i kompletnom opremom pratili crkvene procesije, vjerujući da time osiguravaju blagoslov i sreću u ulovu. Prije polaska u prvi ljetni ribolov ribari bi bili poredali sve mreže i ferale na obalu, pa je dolazio svećenik i blagoslovio ih. Često su se obraćali za pomoć svetom Pavlu i obećali mu dio ulova ako budu dobre sreće u lovu. Ako bi ulov bio dobar obećano bi dali crkvi. [33]

Kad je riječ o pomorstvu već je spomenuto da uz brodarstvo bilo dosta razvijeno. Mnogo Bračana odlazilo je obavljati posao pomoraca i mnogi od njih su proputovali cijeli svijet. Prilikom odlaska iz zavičaja ili prilikom odlaska broda iz luke pjevale su se razne pjesme kojima se opraštalo od zavičaja ili se ohrabrivalo kapetana i tražilo od Boga pomoć i zaštitu na moru. Primjer je jedna pjesma koja se naziva *Ustaj gori kapetane.*

Ustaj gori kapitane,
otvor nama bijela jidra,
da jidrimo put Betlema,
put Betlema, slavna grada,

[31] Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 414.
[32] Darija Rajević, djev. Jugović, rođ. 1946. u Dračevici na Braču, udana u Supetru, zapisala sam 19. travnja 2009.
[33] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 415

di je diva porodila,
lijepo mu je ime vrgla,
lijepo ime, Isus dobri,
koji nas sobom u raj vodi.[34]

Postoje i pjesme koje su pomorci pjevali kad bi se zaželjeli svoga doma i svoga zavičaja:

Sunce moje, je vele do noći,
bil ja moga do Primorja doći,
do Primorja, do moje divojke,
s kun san pasa devet godin ovce
a desetu male bile jance.[35]
Ili:
Oj pučiška valo, vele ti si duga
Kad mimo te projden, obajde me tuga.

Djevojke i žene pjevale su pjesme za svojim muževima i momcima koji su bili na brodu i zazivale bi ih da se vrate jer su već predugo odsutni:

Eno jedan brodić usrid je kanala,
u njem je moj dragi i š njin dva mornara.
Poznala bi jidra koje san otkala,
kamo ne bi draga koga san poslala.
Biliman rukami idra je motao,
crnima očiman na me je gledao.
Idri drago, idri, već ti je i vrime,
već si mi obaša sve mletaške rive.[36]

[34]Olinko Delorko, *Narodne pjesme otoka Brača,* "Bračkizbornik" br. 11, Supetar, 1975., str. 221,
[35] Postoji više inačica ove pjesme ovisno o kojem se mjestu na otoku radi. Jedna od njih se razlikuje od navedene po zadnja dva stiha: *(...)do divojke s vešton od rusica, a u kosi s češjen od zmijica,* druga se razlikuje po prva dva stiha: *Sunce moje, ne pripič mi tako, uvest će mi cviće za kalpakon, dokle dojden u bilo Primorje, u Primorje do moje divojke.* Postoji i inačica gdje se umjesto Primorja koristi kao lokacija neko mjesto na otoku:*Sunce moje, je vele do noći, bil ja moga u Pučišće poći, u Pučišće do moje divojke, s kun san pasa devet godin ovce, devet ovce a desetu jance.*
[36] Olinko Delorko, *Narodne pjesme otoka Brača,* "Bračkizbornik" br. 11, Supetar, 1975., str. 210,

Kada se gradila kuća kuća stavljalo bi se pod prvi kamen koji se uzida u temelj kovani ili strani novac, a bogatiji ljudi i zlatni novac. Neki su imali običaj staviti u temelj bocu i u njoj pismo koje govori kako tu žive kršćani koji poštuju svoju vjeru i nadaju se da će se to i ubuduće činiti. To bi pismo stavljao svećenik i blagoslovio bi temelje. Kad bi se sagradio krov stavljala bi se trobojnica i kitica blagoslovljene masline te bi se organizirala *fraja.*[37] Prije useljenja opet bi svećenik blagoslovio kuću.[38] Običaj je bio ispjevati molitvu sv. Josipu:

O Josipe, oče sveti,
čuvaj kuću i posveti,
sva obitelj da se složi,
ljubav sveta da se množi.
Mir, veselje k nama svrati
i strah Božji nek nas prati.
Čuj nam, oče, molbu vruću,
čuvaj nas i svu nam kuću.
Tebi ključe sve pridajem,
gospodarom pripoznajem.
Sve što može nauditi,
udostaj nam odstraniti.
U presvetoj srca rani,
Ti nas oče sve nastani,
da živimo na tom svijetu,
kako ti u Nazaretu.

2.2. OBIČAJI, VJEROVANJA I PJESME U NAČINU ŽIVOTA

2.2.1. Rođenje i odgoj djece

Postojala su različita vjerovanja i odredbe kojih se morala pridržavati trudnica, ali i njena okolina da bi ona rodila zdravo dijete. Uvijek se nagađao spol prema izgledu trbuha npr. ako ima širok ili spušten trbuh rodit će muško, a ako je izbočen i malo više smješten prema

[37] Vidi diplomski rad fusnota br. 33.
[38] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 418.

gore rodit će žensko dijete. Isto tako gledalo se jeli žena pogrubi u licu odnosno dobije li pjege. Ako ih dobije rodit će žensko, a ako ne dobije rodit će muško. Žena nije smjela gledati grube stvari jer bi dijete moglo roditi se s nekakvim oznakama i ružnim mrljama, nrp. nije smjela vidjeti mrtvaca, niti sudjelovati u sprovodu, nije smjela vidjeti zmiju, zeca, miša, ili ubiti neku od tih životinja. Trudnica nije smjela proći preko konopa jer bi se djetetu mogla omotati pupkovina oko vrata i nije smjela držati ruke preko trbuha jer bi to naškodilo djetetu. Ako trudnica zaželi neko jelo i takne se rukom po tijelu a da jelo nije pojela, djetetu će izać na tom dijelu tijela želja ili *maća*. Da bi to spriječila može se uhvatiti za stražnjicu.[39] Trudnici se nije smilo zamjeriti ili lagati jer bi na oku nastao jačmenac ili jačmik. Ako bi netko imao jačmenac tomu bi se pripisivao uzrok.[40]

U blizini novorođenčeta, sve dok ga ne krste, stalno gori *lumin* radi zaštite od zlih duhova. Dok je u kući nekršteno dijete, ni ukućani ni gosti nisu smjeli poslije zalaska sunca ući normalno, nego su morali imati neku vatru, svjetiljku ili cigaretu. Žene bi dočekivale goste blagoslovljenom vodom ili bi ih nakadile upaljenom granom blagoslovljene masline. Običaj je da se robica novorođenčeta kupi prije mraka sa vješala i ne smije se rasprostirati vani da se osuši po mraku jer je to isto zla nesreća i tako se prizivaju zli duhovi. [41] Nekršteno dijete nije smjelo samo ostati u kući na Veliki petak da ne bi po njega došla vještica.[42] Postoje priče o tome kako su vještice dolazile po male bebe i nekrštenu djecu.

Prin se govorilo da ako dite nonstop plače da to znači da će doć po njega nika žena u crno. Neki su govorili da je to vištica a neki da je to smrt. I kad bi dite jedan dan nonstop plakalo i nikako stat znalo se da će žena pokucat na vrata. Ni joj se smilo nikako otvorit jer bi odnila dite ća sa sobon. Nego se tribalo čekat da pokuca tri puta. Kad bi pokucala treći put onda bi se tribalo polit vatru vodon. A svo to vrime dok je kucala tribalo je stat i mučat samo da se dite čuje. Nakon toga bi se ćulo vrištanje te žene i ona bi nestala nebi ve bilo ni nje niti bi ko kuca. I kad bi se otvorilo vrata samo bi osta komad neke crne robe ili šal i marama i znalo bi se da se tu vištícu potiralo i da se neće već vraćat. [43]

Ako umre nekršteno dijete vjeruje se da ne ide ni u raj ni u pakao, već u limb gdje, gdje čuje pjesmu i veselje anđela, ali ne vidi Boga. Dijete se krstilo obično tjedan dana nakon

[39] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975.str. 425.
[40] Daria Gospodnetić, djev. Rajević, rođ.1989 u Supetru, zapisala sam 1. svibnja 2014.
[41] Isto.
[42] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 425.
[43] Darija Rajević, djev. Jugović, rođ. 1946. u Dračevici na Braču, udana u Supetru, zapisala sam 23. ožujka 2014.

rođenja. Prema vjerovanju naroda malo dijete bilo je izloženo različitim opasnostima, a najviše urocima. Urećи dijete magao je netko zato što ima *zle oči*, ali i netko tko dobronamjerno pohvali dijete. Zato se nikada nije smjelo za dijete reći *Ajme meni lipega diteta* ili na sličan način s oduševljenjem ga pohvaliti, nego se trebalo dodati *Ne bud mu uroka* ili *Ne bud mu zla.*[44] Ako slučajno netko pohvali dijete a nije rekao nešto od navedenog roditelji bi sebi potiho rekli *Tebi govno pod nos!* da bi spriječili uroke. Vjerovalo se da dijete neće narasti ako neko prekorači ili preskoči preko njega, pa se on morao vratiti i preskočiti unazad.[45]Oba običaja se i u današnje vrijeme mogu pronaći.

U svakom mjestu na Braču bio je običaj pjevati djeci uspavanke koje su uvijek započinjale s istim stihom *Nani nani dite moje*[46] a nakon toga bi slijedile improvizacije ovisno o nekim događanjima specifičnim za taj kraj ili za doba godine. Tekstovi uspavanki najčešće su kratki. „Sadržaj je poznat: majka govori o želji da joj dijete zaspe (*Nani, nani drago moje),* da mu Gospa donese san (*Gospe došla, san donila*), da ga više sile sačuvaju od zla (*čuvala te Majka Božja*) kao i o svojoj brizi da mu nabavi sve što je za život potrebno."[47]

NANI NANI NISU DOMA

Nani, nani, nisu doma,
u poju su, roze beru,
beru roze i vijole.
Nabrali su konistricu
i od druge polovicu,
pa ji nosu pri krajicu.
Krajica se daron brine:
Ki ćemo in dar darovat?
Darujmo in vrajna konja
i na konju divojčicu
ko rumenu jabučicu.

[44] Isto, zapisala sam 1. svibnja 2014.
[45] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975.str. 428
[46] Ili *Nani, nani dušo moja* ili *Nani nani drago moje ili Nani nani dite moje, Marija te majka zove, da mi spavaš u ninici, kano sokol u kajbici!*
[47] Dunja, Rihtman – Šotrić, *Narodna tradiconalna muzika otoka Brača,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar, 1975. str. 249.

NANI NANI DRAGO MOJE

Nani nani drago moje,
Marija te majka zove
da njoj spavaš dite moje.
Gospe došla, san donila,
svako zlo mi od tebe odnila,
bila mi ti na pomoći
i u danu i u noći,
i svaka druga doba,
čuvaj mi je, majko Božja!

NANI NANI DUŠO MOJA

Nani nani dušo moja,
a di ti je išla mama?
Išla mi je na Postira,
kupi ribe, malo sira.
Teta Duori, ćemo na pir,
naće nami prsten zlatni,
s kime će se rukovati.
Nani nani dušo moja.[48]

Postoje i druge uspavanke koje ne započinju navedenim stihom npr. *Pjesma djeci:*

Pokraj peći maca prela,
do nje dobra djeca sjela,
pa njoj tada pjevat stala
predi predi maco mala.
Maca prela, maca prela
sve dok nisu pjevat stala,
a kada su pjevat stala,

[48]Olinko, Delorko *Narodne pjesme otoka Brača,* "Bračkizbornik" br. 11, Supetar, 1975., str. 204. i 220.

onda su i pozaspala.[49]

„Prve dječje igre prate pjesmice brojalice, više kazivane nego pjevane, u živom ritmu kojim se potencira akcent govorne riječi."[50] Brojalica je pjesnička tvorevina kojom se stvara ritmički i glazbeni ugođaj. „Neke su brojalice komponirane od mudroslovica. Brojalice se izvode i u stihu i u prozi. Neke brojalice imaju i vjerski karakter. Takav je suvremeni zapis Deset Božjih zapovijedi. Neke su brojalice izvođene laganijim ritmom i služile su kao uspavanke. Brojalicama se uvježbavaju i provjeravaju govorničke osobine i moć memoriranja."[51]

Eci peci na kamenici,
tri su brata u kredenci,
jedan viče joj, joj,
ima ženu ludu,
skuhala mu popare,
da se djeca opare.[52]

2.2.2. Svadbeni običaji i vjerovanja

Djevojke i mladići su nastojali različitim čaranjem doznati nešto o izgledu i zanimanju budućeg bračnog druga. Mladić je djevojci (ili obrnuto) u koju je zaljubljen nastojao prvi svibnja dati kocku šećera ili bombon u koji je stavio malo svoje krvi iz prsta, da bi se i ona u njega zaljubila. Kada se odluče vjenčati onda se mladića najavi roditeljima na zaruke najčešće subotom jer se smatralo da je petak nesretan dan. Izbjegavalo se ženiti u svibnju jer se smatralo da to nosi nesreću u braku. Mladić bi djevojci dao prsten nakon što njegov otac isprosi djevojku od njenog oca. Na zarukama se dogovarao dan vjenčanja. Prilikom prošnje mladići bi djevojkama pjevali razne pjesme. Primjer jedne takve je *Da biš bjonda znala:*

Da bis, bjonda, znala

[49]Darija Rajević, djev. Jugović, rođ. 1946. u Dračevici na Braču, udana u Supetru, zapisala sam 19. travnja 2009.
[50]Dunja, Rihtman – Šotrić, *Narodna tradiconalna muzika otoka Brača,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar, 1975., str. 249.
[51] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 514-515.
[52] Dunja, Rihtman – Šotrić, *Narodna tradiconalna muzika otoka Brača,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar, 1975., str. 293.

jubav ku ti nosin
ti bis mi podala ča od tebe prosin.
Ne prosin ti dušo,
ni srebra ni zlata
neg ti prosin dušo,
ote dvi jabuke,
ote dvi jabuke
ke tje majka dala.
Ne bis meni dušo,
jednu darovala,
ako nećeš jednu,
ti mi podaj obe,
neka monci kažu
da mi dobro hoćeš.
Maši se za nidra
izvadi jabuku,
a ja njojzi prsten
na desnicu ruku.[53]

U slučaju da se neke zaruke raskinu, najčešće zbog nevjere pjevala se pjesma *Prid tvojon san kućon evo:*

Pridtvojon sa kućon, evo
za kojon san žudio.
Da ti rečen, nevirnice:
Bog te za to sudio!
Evo prsten ja ga vraćan,
ne treban ga više ja,
meni treba samo tuga,
teška tuga, hladan grob.

Najviše se ženilo u jesen nakon dovršenja berbe, uglavnom oko Svete Kate (25.11), u Adventu (kroz četiri tjedna prije Božića) nije smjelo ženiti, a onda se opet mnogo parova

[53] Olinko, Delorko *Narodne pjesme otoka Brača,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar, 1975., str. 217.

ženilo u pokladno doba.[54] Svadba se više ne vrši po starinskom običaju pa se pjesme, koje su se tom prilikom ranije pjevale, danas rijetko mogu čuti. Svadbu na otoku Braču nazivaju *pirom,* a pjesme *pirne.* Pjevaju se putem, nakon vjenčanja u crkvi, pred kućom i u kući gdje je svadba. Mladenki se pjevala *Pjesma nevistici:*

Nevistice mlada,
u ovome piru,
Bog mi te poživi
sto godin u miru.
U prvom rođenju,
mladoga bojnika
koji će biti
svemu rodu dika.
U drugom rođenju,
mladu djevojčicu,
koja će ti čuvat
ostalu dječicu.[55]

Kada su svatovi dolazili pred mladoženjinu kuću pjevala se pjesma:

Vodimo vam nevisticu
di ćemo vam s njon?
U (Matije Žuljevića),
u pošteni dvor.[56]

Nakon završetka plesa u mladoženinoj kući je večera i onda je pir koji traje do zore. I u prošlosti kao i danas pir traje jednu noć i onda se svatovi razilaze. Na večeri bude po pedesetak osoba, jede se, pije, svira i pjeva. Kada na stol treba doći pečeno janje, dolaze u

[54] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 428-429.
[55] Dunja, Rihtman – Šotrić, *Narodna tradiconalna muzika otoka Brača,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar, 1975., str. 254.
[56] Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 433.

kuću trojica ili četvorica mladića koji znaju pjevati veras.[57] Harmonikaš iziđe pred njih, doprati ih u kuću i svira dok oni pjevaju:

Svima dobro veče koj' ste u ovom piru,
vazda hvalte Boga i živite u miru.
Mlada nevistice, poklon ti dajemo,
svemu rodu diko, svi se radujemo.
Od majke vas prosili poštenjem tolikim,
sad su vas doveli s veseljem velikim.
Gospodine Bože, sad ću vas moliti,
od srca poroda da budu imali.
Na prvom rođenju mladu nevisticu,
koja će vam zibat ostalu dičicu.
Na drugom rođenju mladog mornarića[58]
koji će vam biti u starosti hranića.
Na trećen rođenju popa redovnika
koji će vam biti svemu dika.[59]

Poslije ponoći mladenka je dijelila darove. Za djecu je donijela slatkiše, svekru košulju, svekrvi pregaču i tako je sve ukućane darivala odjevnim predmetima. Kada su mladenci odlazili na spavanje, svatovi su galamili, lupali i dovikivali: *Skoči Ivo* (ili drugo ime) *velika je strana, neka od vas dvoje skoči troje!* Mladoženji se u postelju stavljala kora od jajeta i stavljala se negdje i riža.

2.2.3. Običaji vezani uz odlazak u vojsku

Odlasci u vojsku također predstavljaju životne običaje jer oni u životu mladića predstavljaju veliku prekretnicu i u shvaćanju naroda često se dovršavanje vojnog roka smatra početkom zrelosti. Noću uoči odlaska u vojsku mladići su odnosili cvijeće svojim djevojkama i krali su od drugih kuća pa ga postavljali na nedostupna i visoka mjesta: na čamce, brodove, zvonike, po obali i slično. Nekada se mladići sastaju u grupicama po desetak, kupe janje, časte

[57] Veras je zapravo vrsta serenade koju često pjevaju mladići djevojkama pod prozorima.
[58] U nekim mjestima se umjesto mornarića pjeva težačića.
[59] Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 434.

se cijelu noć i ujutro prate one koji idu u vojsku. Mještani ih ujutro ispraćaju pjesmom. Kada brod polazi s mladićima koji idu u vojsku, onda pri polasku iz luke tri puta zatrubi sirenom. U Pučišćima su zabilježene ove pjesme vezane uz odlazak u vojsku:

Evo ti se oldilijen
isprid bila dvora tvoga.
kasno ćeš me već viditi
ljuta rano srca moga.
Oj pučiška valo
vele ti si duga
kad mimo te projden
obazdri me tuga.[60]

Kada su polazili vojnici u Prvi svjetski rat djevojke su im pjevale:

Dinara, Dinara[61]*, nesretni vapore*
Ti si moga draga odvela put Pole.
Pola, Pola, što mi mamiš momke
ko će ljubit pučiške divojke?[62]

Uz odlazak mladića na odsluženje vojnog roka, posebno uz odlazak u ekonomsku emigraciju pjesma na rastanku daje oduška osjećajima i brigama, potrebna je ljudima pa se u takvim prilikamo redovito pjevalo. Momci koji su odlazili iz zavičaja najčešće u vojsku prilikom odlaska najčešće su pjevali pjesmu *Zbogom:*

Hvala majko na mliku bilome
na rastanku od diljenja
Oj, milnarska valo vele si duga,
Oj, pučiška valo vele si duga.
Vapor Jadran od kraja se dili,
Zbogom Humac malo selo

[60] Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 440.
[61] Dinara je bio prvi parobrod na liniji Brač – Split kojim su odlazili vojnici tijekom Prvog svjetskog rata.
[62] Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 440.

Zbogom Škripe malo selo
Zbogom Mirca malo selo.
Zbogom more, zbogom poje
Zbogom punta Sveti Roče
Zbogom punta od Planika
Zbogom puti, zbogom strade,
Zbogom, zbogom, od doma se dilim
Zbogom, zbogom, od kuće se dilim.[63]

2.3. ADVENATSKI I BOŽIČNI OBIČAJI I PJESME

2.3.1. Božićni običaji

Nekoliko dana prije Božića djeca i mladići počinju skupljati *jednu biju za Božić.* Skupljena drva ostavljali su kod crkve i ondje se prije ponoćke palio oganj koji je trajao i do Tri kralja. Taj se oganj zvao badnjak i bio je jako velik. Tu se skupljalo prije i poslije ponoćke. I za loženje na ognjištu se pripremao prije Božića badnjak, deblo ili panj od masline ili česmine, a morao je biti što veći da bi gorio do Tri kralja. Na badnji dan se postilo i jelo se samo par fritula i malo rakije.[64] „Badnjak je u folklornom pogledu najbogatiji dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, a po običajima, obredima i ophodima koji ga karakteriziraju može se podijeliti na: *Badnje jutro, Badnji dan* i *Badnju noć.* Badnju noć karakteriziraju: unošenje badnjaka, posipanje žitom badnjaka i onoga koji ga unosi, slama, svijeće, molitva, večera, bor, jaslice, čekanje polnoćke, zdravice, čestitarski ophodi: koledanje, betlehemari, betlemašice, kabanari, posjete prijatelja i susjeda; odlazak na polnoćku."[65]

Kada zazvoni "zdravomarija", domaćin je unosio badnjak u kuću i izgovarao riječi *Na dobro van doša badnji dan!,* a ukućani mu odgovaraju *Tako i tebi.* Na ulazu su ga posipali pšenicom. Zatim se stavljao badnjak na ognjište. Poslije toga su ulazili u kuće, molilo se vjerovanje i onda bi starješina kuće škropio badnjak blagoslovljenom vodom i krstio ga vinom, uljem, pšenicom i brašnom uz riječi *Da nam Bog da obilato kruha, ulja i vina, živima*

[63] Bezić, Jerko, *Glazbeni svijet Bračana u predaji prve polovice 20.stoljeća,* "Brački zbornik", Supetar, 1975., str. 308.
[64] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 440-441.
[65] Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata* Croat. Slav. Iadert. VI (2010), str. 230.

zdravlje a mrtvima pokoj. Nakon toga bi bila posna večera. I u prošlosti su se kitili borovi samo s orasima, narančama i bombonima zamotanim u staniol i na njemu su gorile voštane svijeće. Poslije večere sklanjali su badnjak s vatre da bi ga sutradan i stalno preko Božića i Nove godine stavljali na vatru da gori dok se priprema jelo a potpuno izgori na Tri kralja. Toga dana domaćin je nosio u svako polje po komadić preostalog uglja od badnjaka i govorio *Koliko hrebčić, toliko grozdić.* Na taj način je molio za sreću u gospodarstvu i dobar urod. Ukućani su poslije večere sjedili uz ognjište, igrali i pjevali božićne pjesme te čekali ponoćku. Nisu tada išli jedni drugima u posjet kao ni prvog dana Božića jer to slavi svaka obitelj za sebe. U ponoć se išlo u crkvu i ljudi su osvjetljavali put upaljenom luči. Poslije ponoći su jedni drugima čestitali, častili se i odmah jeli mesnu hranu te su se na kominima organizirale zabave za mlade. Na Božić ujutro se pije kava i jedu se *pršurate* a za ručak pečena svinjetina. Prije Božića na blagdan sv. Tome klale su se svinje i zato se govorilo: *Sveti Toma, ubij prajca doma!* Poslijepodne se na ulici igralo različite igre. Stariji su igrali na buće (ili balote) ili mure.[66] Djeca su igrala različite igre bajamima po ulici ili pred kućama.

Drugog dana Božića išlo se je drugima u posjete i tada se još više igra igralo pa je postojala izreka:

O Božiću, brate,
dobro mi je nate
i tri dana iza te,
ali nije ko na te.

Na Mladence odnosno četvrtog dana Božića roditelji su malo šibali djecu dok su još bila u postelji, prije ustajanja, a onda bi im davali darove, i to je bilo radi sjećanja na nedužnu djecu što ih je pogubio Herod.[67] Tijekom ovog razdoblja pjevaju se razne crkvene pjesme. Postirani su već od samog osnutka župe pjevali razne tekstove bogoslužja: nedjeljom, blagdanima i drugim prigodnim svečanostima. Svi ti stari napjevi sastavni su dio samo usmene predaje, koja se nije nekim pisanim sredstvima fiksirala kao dokument prošlosti, nego koja i danas živi u pamćenju pjevača, koji je prenose onako, kako su je od svojih prethodnika u baštinu prihvatili. Težište interesa usredotočeno je prije svega na božićno i korizmeno

[66] Izbacivanje prstiju jedne ruke i pogađanje zbira, a jedna igra traje dok jedan od igrača ne sakupi osam poena.
[67] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975.str. 441-442.

vrijeme, gdje su bogatstvo i raznolikost melodija najevidentniji, zatim večernje, mise, napjeve poslanica i evanđelja, sprovodne i razne druge melodije. [68]

Uoči Božića (na Badnju večer) pjeva se ***Navještenje Isusova porođenja:***

Godine od stvorenja svijeta
pet tisuća i sto devedest i deveta.
Olimpijade sto dvadeset i četvrta,
godine vladanja Oktavijana Augusta
četrdeset i druge,
kad je mit bio po svoj zemlji
u šestoj sobi svijeta
Isukrst Bog vječni
Sin vječnoga Oca
o pošto je proteklo
devet mjeseci po začeću
U Betlehemu porasta se
od Marije Djevice
postavši čovjek.
Porođenja gospodina našega
Isukrsta po puti.

Prije mise polnoćke pjeva se božićna ***Jutarnja***:

Gospodine otvori usne moje,
i usta će moja naviještati hvalu tvoju.
Bože, na pomoć moju priteci.
Gospodine, pohiti da mi pomožeš,
Slava Ocu i Sinu i Duhu Svetomu.

Zaziv na božićnoj Jutarnjoj:

[68] Časna sestra katehistica Silvana Jukić, obavljala dužnost u Supetru, trenutno u Postirama, zapisala sam 7. svibnja 2009.

Isukrst nam se porodi dođite poklonimo se.
Dođite zapjevajmo Gospodu,
radujmo se Bogu spasitelju svojemu.
Ustanimo pred lice njegovo s hvalom
i u pjesmama radujmo se njemu.[69]

2.3.2. Kolendanje

„U različitim mjestima Hrvati su koledali u različito vrijeme, primjerice, na Korčuli koleđanje počinje od Sv. Martina (11. studenoga), a na Braču se koledalo od Sv. Kate do Sveta tri kralja (6. siječnja).”[70] Koledarske je skupine najčešće činilo pet do sedam mladića. Koledari idu od kuće do kuće pjevaju, čestitaju imendan ili blagdan koji je toga dana te traže simbolične darove. Koledare su ponekad činili momci i djevojke zajedno. Pokatkad su to bili samo odrasli ljudi, a ponekad muška djeca (dječurlija). Premda se motivi u koledarskim pjesmama prepleću s motivima adventskih i božićnih usmenih lirskih vjerskih pjesama, te su pjesme pretežito svjetovne. Strukturom su bliske zdravicama i blagoslovima. Sadržaj je koledarskih pjesama raznovrstan i varira od ljubavne, povijesne, mitske do vjerske tematike. Koledarske su pjesme vesele, živahnoga ritma i ritmički skladne, te su van crkvene melodije kojima se od kuće do kuće čestitaju blagdani. U njima su često prisutne šale, ali i kletve ukoliko domaćin ne bi simbolično darovao koledare.[71]

Na Braču od Stjepandana (drugog dana Božića) uveče počeli su mladići kolendati ili kolendrati. Najviše se to činilo oko Nove godine pa do sveta Tri kralja. „Kolede, kolende ili kolendre pjevaju se na Badnju večer, na Božić, na Sv. Stjepana uoči Nove godine. Na Novu godinu, uoči sveta Tri kralja i na sam dan Sv. Tri kralja kada se zaključuje božićni ciklus. Osim toga kolenda se i na Sv. Ivana i na Sv. Antu onome koji toga dana slavi imendan.”[72] Pjevanje kolendarskih pjesama bilo je do drugog rata raširenо u svim mjestima Brača. Svrha ovih pjesama je da grupa pjevača obilazi kuće i ukućanima poželi sreću u novoj kalendarskoj godini, a oni im za uzvrat daruju darove ili ih časte jelom i pićem. Tekst kolendi je isti samo

[69] Časna sestra katehistica Silvana Jukić, obavljala dužnost u Supetru, trenutno u Postirama.
[70] Marko, Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata,* Crkva u svijetu, 43 (2008), br. 3, str. 438.
[71] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 27-32.
[72] Dunja, Rihtman – Šotrić, *Narodna tradiconalna muzika otoka Brača,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar, 1975., str. 250.

se mijenja spominjanje dana uoči kojega se pjeva (Sveti Ivan, Mlado lito, Vodokršće i sl.) Po danu i u predvečerje išla su kolendati školska djeca i u skupinama 5-6, a navečer i cijelu noć do zore išle su jednako velike klape mladića. U većim selima išlo je po više klapa. U nekim manjim selima običavali su početi od jedne kuće, domaćin polazi s njima u drugu kuću i tako se skupi grupa i od pedesetak osoba. U nekim mjestima kao Dol i Splitska i danas se kolenda.

Kolejani i kolendari dođu pred kuću, otpjevaju pjesmu kojom pozdrave kojom pozdrave domaćina i sve ukućane, a domaćini im otvaraju kuću i zovu ih unutra te časte jelom i pićem. Obično im daju pršurate i hrstule, a za piće im daju prošel. Nije se davalo darove koje bi kolendari nosili svojim kućama. Ako su kod nekoga išli na Božić, obavezno su morali doći i na Novu godinu i Tri kralja. Jedino su pazili da ne idu u kuću gdje su ukućani u žalosti zbog smrti nekog člana.[73] Pred vratima koledari pjesmom najavljuju domaćinu, domaćici i ostalim ukućanima dolazak:

Dobra večer kući ovoj
i družini ka je u njoj!
Došli smo vas pozdraviti
kao virne prijatelje
i nazvat van dobre danke,
dobre danke od godišća...
U našega Ivana[74] *prid dvore,*
pivajmo braćo do zore.
U našega Ivana prid dvore,
Pivajmo braćo do zore.

Ostalim ukućanima znali bi nadodati zasebnu strofu, kojom bi prisutnima iskazivali poštovanje i navodili imena onih kojima se pripjevava:

O šjor Kleme poštovani
među judma odabrani.
Teta Keka poštovana
među ženan odabrana.

[73] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 444-445.
[74] Tekst je isti samo se mijenjaime domaćina u čiju kuću se dođe kolendati.

Pored čestitke kolendama se uvijek iskazuju i dobre želje upućene cijelom domu:

Nek van bude sve čestito,
rodilo vam uvijek žito.

Od domaćina koledari očekuju darove i bez ustručavanja izjavljuju što bi željeli dobiti:

Mi smo došli iza Hunca
paričajte nan i kunca.
Ili:
Mi vam vele ne pitamo,
od mala se kuntentamo
s malo mendul i oriha
i slatkega mendulata.
Jednu nogu od prajćića
ča je osta od Božića.

Ako je ružno vrijeme ili koledari dugo čekaju pred kućom znaju dodati i stihove:

Otvorte nam ova vrata
jer nas vanka bura mlata.
Ćete nam otvoriti,
ili ćemo ća hoditi.
Ili:
Pred kućom vam gmiže zmija,
otvorite, jer je zima.

Domaćin iznosi što ima u kući: pršurata, mesa, kolača, rakije, vina i dr., na što se koledari zahvaljuju:

Hvala vami na vem daru
Kano pravem gospodaru.

Na kraju ophoda, kad bi mnoge obišli, koledari bi se između sebe hvalili koliko je ko dobio. Ako ništa ne dobiju, domaćina optužuju i kunu:

Iza kuće borovina,
sve van kuga pomorila[75].

2.3.3. Nova godina

Uoči Nove godine pjevale su se kolende, neke od njih su znale biti iste kao na Tri kralja samo se umjesto Vodokršća pjevalo Mlado lito, ili kao kolende koje su se pjevale na nečiji imendan pa je umjesto imena sveca isto pjevano Mlado lito:

Lipa grana od oriha
lipa grana od oriha,
hvaljen Isus i Marija.
Dovle jesmo dobro došli
starešinu pozdraviti.
Poštovani starešina,
častan jedi od kolina.
Večeras ću vama priti
Mlado lito navistiti.[76]
Ili:
Dobra večer, starešina,
gospodine moj,
na dobro vam mlado lito,
s vamin anđel stoj.
Bog vam poda lipo zdravlje,
veselimo se,
Isukrstu, Božjem Sinu,
poklonimo se.
I ovima Mladencima,
gospodine moj,
na dobro vam Mlado lito,

[75] Dunja, Rihtman – Šotrić, *Narodna tradiconalna muzika otoka Brača,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar, 1975., str. 249-253.
[76] Usp. *Isto,* str. 251-252.

s vamin anđel stoj.
Bog vam poda lipo zdravlje,
veselimo se,
Isukrstu, Božjem Sinu,
poklonimo se!

Na samu Novu godinu igralo se kolo na trgu negdje zvano *rondikolo.* Obično stave u sredinu kola neku stariju ženu i pjevaju:

Igra kolo, igra kolovo
na dvadeset i dva
i u kolu, i u kolu
lipa Luce igra.
Kakva Luce, kakva Luce
medna usta ima,
da me hoće, da me hoće
poljubiti s njima.
Volio bi neg carevo blago,
ljubi Luce, koga ti je drago,
samo nemoj koga nemaš rado.

Dok se žena u kolu odlučuje koga će poljubiti, igrači u kolu joj pjevaju:

Ako nećeš nikoga,
Šibaj vanka iz kola.

Tada ona izabere kojega, poljubi ga, izlazi iz kola, a on ostaje. Zatim igrači pjevaju istu pjesmu otpočetka uz spominjanje njegova imena. Kada se naigraju, onda rastave kolo, ali se i dalje drže za ruke i uz pjesmu obilaze selom. Ovo se kolo negdje igra i do današnjih dana, ali se uglavnom igralo na Novu godinu i Tri kralja. Igralo je gotovo čitavo selo, staro i mlado. Starije žene su govorile da na Mlado lito treba započeti svaki ženski posao, posebno su to trebale raditi djevojke, pa da će onda tokom iduće godine biti bolja domaćica, lakše će naučiti svaki posao i imat će sreće i uspjeha u radu.[77]

[77] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 445-446.

2.3.4. Tri kralja

Na Tri kralja popodne blagoslivljao je svećenik vodu u crkvi. Dolazili su ljudi s bocama iz domaćinstava i nalivali sebi. To se čuvalo kroz cijelu godinu za slučaj bolesti ili smrti, a neki su svaku večer se tom vodom prije spavanja krstili. Zvala se *trekraljska voda,* a služila je protiv zlih duhova, njome se škropilo malo dijete radi otklanjanja uroka, a također i mladence prilikom vjenčanja. Neki domaćini su tu vodu prelijevali u manje bočice i nosili u vinograde i zakapali ih. Uoči Tri kralja kod crkve se palio oganj. Nije se smio paliti šibicom, nego na stari nači kremenom. S tog ognja domaćice su uzimale po komad zapaljena drveta, nosile kući i zapalile nov oganj. Navečer su kolendari išli posljednji put kolendati.[78]

Došli smo vam kolendati
da nam date pršurati.
Malo mendul i oraha
i suhoga mendulata.
I nožicu od praščića
ča van ostalo od Božića.
Na dobro vam vodokršće,
s vami anđelsko,
gospodare moj![79]

Samo na Tri kralja pjeva se kolenda *Tri kralja hodijahu*:

Tri kralja hodijahu,
niza sunčevi sjaj,
u rukan nosjahu,
mir, zlato i tamjan.
Prvi je Baldasar
velika kolina,
koji želi vidit
slavu Gospodina.

[78] Usp. Josip Miličević, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar 1975., str. 446-447.
[79] Olinko, Delorko *Narodne pjesme otoka Brača,* "Brački zbornik" br. 11, Supetar, 1975., str. 221.

Drugi je Markije
i on dobra roda
koji želi vidit
slavu Boga Oca.
Treći je Gašperin,
junak ponajbolji
koji želi vidit
gdje se Isus rodi.
I tako hodjahu
do po Irudov grad,
Irud sa ponistre
pod mudrost upita:
O vi moji mladići,
kuda ste se trudili,
ima vele dana,
da ste vi iz domi.
Znate li i vi,
gdje se Isus rodi?
Da mi znamo
gdje se Isus rodi
gradili bi palače.
I tako hodjahu
malo puta obajdoše,
jednu malenu
špiljicu nađoše.
Di je pokrivena
malenim bilčićem,
tute Gospe stoji
s malenim ditićem.[80]

[80] Olinko, Delorko *Narodne pjesme otoka Brača,* "Bračkizbornik" br. 11, Supetar, 1975., str. 221.

1. USMENO-KNJIŽEVNA BAŠTINA

1.1. Mikrostrukturni oblici

1.1.1. Zagonetke

„Zagonetke su prisutne u usmenoj komunikaciji od najstarijih civilizacija do naših dana. Međutim, taj usmenoknjiževni fenomen nije dostatno istražen." „Zagonetke su binarna mikrostrukturna književna djela kojima se metaforično zagoneta o pojavama, događajima, predmetima, životinjama, osobama i sl. Sastoje se od pitalice (zagonetke, zagonetljaja) i odgovora (odgonetke, odgonetljaja). Zagonetkama se provjeravala intelektualna zrelost mladeži. Zagonetke su, također, služile za zabavu i razonodu u raznim prigodama: na sijelima, za vrijeme predaha kod težačkih poslova; zagonetali su i odgonetali pastiri, putnici, trgovci, đaci, studenti itd. Zagonetke se kazuju u prozi i stihovima. Poetski svijet zagonetaka je raznovrstan i obuhvaća velik broj motiva i tema."[81] Zagonetke se mogu različito klasificirati. Najčešća je dijakronijska klasifikacija. Pokatkad se abecedno razvrstavaju. Josip Kekez ih razvrstava na: zagonetke, zagonetke-pitalice i računske zagonetke.

Zagonetke su uz lirske pjesme bile specifičan način zabave za Bračane. Stari ljudi pričaju da su prije čak postojala i natjecanja tko će ih više smisliti i više riješiti. Ali nisu se samo na taj način koristile. Kad se odlazilo u masline, polja, raditi težak fizički rad, pričale su se zagonetke i tako je vrijeme brže prolazilo, bilo je protkano smijehom, a surove misli bile su zaboravljene. Mnoge od njih mogu se i danas čuti. Pronašla sam i napisala neke zajedno s rješenjem. Većina zagonetki napisana je u stihovima koji se rimiju, a ostatak ima klasičan oblik zagonetke.

ZAGONETLJAJI:

1. *Škare imo, a ne kroji, vrile vode on se boji*. (RAK)

2. *Vodu pije usta nimo, vodu pije živo nije*. (SPUŽVA)

3. *Sve polako putujući i bez repo dojde kući*. (IGLA S KONCEM)

[81]Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 536.

4. *Od moleg san prsta tonja, svakeg dona sve son monja*. (OLOVKA)

5. *Ide mola po putiću, pod crvenen klobučiću, ko pasa pita mesa daj daj*. (KUPINA)

6. *Ide mola curica, kod zapuše burica, vidi njon se strožnjica.* (KOKOŠ)

7. *Vuku ti vuku* (RUKE)
   siku ti siku (ZUBI)
   harambaša divlji (JEZIK)
   sve u jamu meće. (TRBUH)

8. *Petero braće kuću grodidu, a u njoj nikor ne žive od njih.* (PET IGLI PLETU BIČVU)

9. *Bez kore ujde, s koron izojde.* (KRUH)

10. *Zijeva, jezika nema.* (ŠKARE)

11. *Puna škula đoka, a nikuda vrota*. (ŠIPAK) [82]

12. *Crno, malo, cilu noć cara za uši dražilo*. (BUHA)

13. *Bila njiva, crno sime, mudra glava koja sije*. (PISMO)

14. *Crno, malo, a cilu kuću čuva*. (KATANAC)

15. *Nijedna trava ne niče nodir di crvenko leži.* (VATRA)

16. *Iz mesa izniklo, meso ni, majka štete učinilo, a temu krivo ni*. (PERO)

17. *Jedan prut, ogradi cili put*. (KAJIŠ)

[82] Darija Rajević, djev. Jugović, rođ. 1946. u Dračevici na Braču, udana u Supetru, zapisala sam 19. travnja 2009.

18. *Jedna gruda voska cilen svitu dosta, to je tica bez zub, a svit izi.* (SUNCE)

19. *On piva dok mu drugi plačedu.* (POP)

20. *Kućica un gorici na jednoj nožici.* (GLJIVA)

21. *Mrtvo živega iz sume vuće*. (ČEŠALJ)

22. *Nit šušne nit rušne, a u kuću dojde*. (MRAK)

23. *Puna greda bili pera*. (ZUBI)

24. *Sami lončić u poju viri*. (MRAVINJAK)

25. *Sve unutri kuće izgori, a kuća osta.* (LULA)

26. *Drvenega tila, gvozdenih zubi.* (SANDUK)

27. *U našega bilca devet pokrivača, a ope mu se rebra vididu.* (BILI LUK)[83]

ODGONETLJAJI:

1. (RAK) 2. (SPUŽVA) 3. (IGLA S KONCEM) 4. (OLOVKA) 5. (KUPINA) 6. (KOKOŠ)
7. (RUKE, ZUBI, JEZIK, TRBUH) 8. (PET IGLI PLETU BIČVU.) 9. (KRUH)
10. (ŠKARE) 11. (ŠIPAK) 12. (BUHA) 13. (PISMO) 14. (KATANAC) 15. (VATRA)
16. (PERO) 17. (KAJIŠ) 18. (SUNCE) 19. (POP) 20. (GLJIVA) 21. (ČEŠALJ)
22. (MRAK) 23. (ZUBI) 24. (MRAVINJAK) 25. (LULA) 26. (SANDUK), 27. (BILI LUK)

[83] Vinko Rajević, rođ. 1939. u Supetru, zapisala sam 20. travnja 2009.

1.1.2. Poslovice

Poslovica je najminijaturnije književno djelo. Poslovicom se prenosi višestoljetno i višemilenijsko iskustvo koje jezgrovito tipizira osobe, događaje i pojave. Karakter poslovica je utilitaristički i didaktički. Poslovice imaju općenacionalni karakter. U hrvatskoj povijesti književnosti poslovice su nazivane: *proričja, priričja, pririč, priričak, mudroslovice, izreke; gnomi, sentence, sentencije.* Poslovice se mogu klasificirati na više načina. Najčešće se svrstavaju po značenju, ali i po vremenu zapisivanja. Česta je abecedna klasifikacija. Mogu se tematski klasificirati.[84]

Pronašla sam nekoliko poslovica od kojih su neke poznate i u drugim krajevima. Ipak su specifične jer se prenose različitim dijalektima i možda malo izmijenjene, ali svejedno nose istu životnu poruku koju često čuje mnogo mladih ljudi od starijih koji žele na nas prenijeti svoju mudrost i životno iskustvo, te nas malo i razveseliti.

- *Ća više tega imoš više tega oćeš.*
- *Ko oće da piva uvij će noć pismu.*
- *Ko radi nima se ća boja gladi.*
- *Ko tebe kamenon ti njega bigon.*
- *Lopov je i oni koji drži vriću.*
- *Najpri ispri svojega dvora počisti*
- *Na mladima ostaje svit.*
- *Ne smiš virovat svakome, a i nikome.*
- *Sritan je oni koji sidi u svojon kući.*
- *Šparaj kad imoš, da imoš kad nimoš.*
- *Veliku sriću uvik prati zavist.*

[84] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 528.

- *Vesela mladost najveća radost.*

- *Više vridi ća žena uštedi negor ća muž zarodi.*[85]

1.2. Šaljive dosjetke, pričice i rugalice.

Postoje razne dosjetke koje su nastale nakon nekog šaljivog događaja te se iznose u sličnim situacijama. Neke dosjetke nastaju potaknute gospodarskim prilikama ili nezadovoljavajućim stanjem u državi. Kako bračani vole smijeh i šalu, traže stalno razloge za smišljanje novih te prenošenje starih primjera. Neke dosjetke su šaljive, neke su sarkastične i ironične. Većinu ih poznam sama, a neke sam čula od starijih osoba.

- *Maškare su pasale, ali je ostalo majka krnevala.*

- *Dosta mi je svega iako niman ništa.*

- *Mora život poskupi kad ga je sve manje.*

- *Dvoličan, a kuća mu trokatnica.*

- *Od silnega cukra vino bi moglo postat poslastica.*

- *Lipa cvita u lipnju, a kuna nikada.*

- *Lopovi su javni, a prihodi tajni.*

- *Sirotinja ji samo kad je gladna.*

- *U bogatoj konobi svaka pamet je siromašna.*

- *Ako je vino hrana, humor je začin.*

„Šaljive pričice, osobito rugalice dominantan su žanr po dalmatinskim mjestancima i izrašćuju iz situacija. Ljudi na Braču u isto vrijeme su i subjekti i objekti svojih priča rugalica, pripovijedaju ih uzajamno jedni o drugima, dok su za ostala dalmatinska mjesta stanovnici Brača jedna od onih meta oko kojih se osobito često kristaliziraju poznati sadržaji šaljivih

[85] Vinko i Darija Rajević, zapisala sam 19. i 20. travnja 2009.

podrugljivih pričica..[86] Rugalicu o tome kako Bračani potežu Mrduju pričaju na Hvaru, a i u Poljicama.[87] Mrduja je otočić zapadno od Brača, i istočno od Šolte; nalazi se kilometar zapadno od uvale u kojoj se nalazi mjesto Milna. Mjesni je naziv Marduja. Oko nje se odvija poznata Mrdujska regata jedriličara. Za nju je vezana i šaljiva legenda o svađi Bračana i Šoltana: Bračani i Šoltani su se svađali čija je Mrduja, pa su je i jedni i drugi vezali konopom i potezali na svoju stranu.

KO ĆE POTEGNU MRDUJU

Šoltani i Bračani su se svadili oko Mrduje. Šoltani viču da je njihova Mrduja, a Bračani da je bračka Mrduja. Onda su odlučili se okladit ko će je potegnit. I vezali je oni namo na Šoltu, oni vamo na Brač. Potežu konop oni namo i naši vode. Ali je puka Bračanima konop i svi su porazbijali se na leđa. A onda Šoltani išli potegnit a kako konop ni bi zategnut i oni pali po tlehu ali na trbuhe. Samo šta su naši razbili škine a Šoltani noseve. Mrduja je ostala di je i bila. Ni bila ni od Brača i od Šolte a njima ve nije palo napamet je potezat ni vezat.[88]

Na otoku Hvaru rugaju se Bračanima kako su oni na povratku iz Italije, kamo su vozili brački kamen, počeli međusobno govorit talijanski i kako su pekući ribu na pozdrav odgovorili *Nismo mi judi, mi smo Bračani, Ni ovo riba, ovo je hobotnica.* Zbog toga nastala je rugalica koja se i danas koristi *Nismo Bračani ljudi smo,* što bi značili ni smo škrti i lako ćemo se dogovoriti bez ikakvih problema.[89]

Postoje razlozi zbog koji se priče rugalice okupljaju baš oko nekih mjesta. Uzroci su tome razlike u životu i navikama, u govoru, vjeri, etničkoj pripadnosti, u svemu onomepo čemu se međusobno razlikuju pojedine grupe ljudi, pa se vlastite osobine uvijek primaju kao bolje i vrednije od onih tuđih. A najčešći uzrok lokalizaciji rugalica razlike u stupnju razvoja, u kulturi i bogatstvu, tako da se siromašnija, zaostalija i zabitnija mjesta izabiru da postanu središtem oko kojega se kupe rugalice. Rugalice su znak kojim se pojedine grupe ljudi nastoje distancirati od drugih. Siromašni otok Brač, pogotovo iz perspektive razvijenih gradova na

[86] Maja Bošković-Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača ,* "Bračkizbornik", Supetar 1975., str. 16.
[87] Isto, str. 16.
[88] Anka Maričić, djev. Rajević, rođ. 1936. u Supetru, zapisala sam 26. travnja 2009.
[89] Daria Gospodnetić, djev. Rajević, rođ. 1989. u Supetru, zapisala sam 7. svibnja 2014.

susjednoj primorskoj obali, imao je dovoljno uvjeta da postane jednom od naših mnogobrojnih žarišnih točaka koje su na se privukle tematiku rugalica.[90]

Osnovni oblik rugalica na Braču je etiketiranje pojedinih bračkih naselja. Naprednija i razvijenija mjesta uzimaju za metu ona zaostala ili se pak susjedna mjesta zbog nekakvih računa uzajamno časte porugljivim pričicama. Bračani kao svi Dalmatinci imaju razvijenu sklonost za rugalački humor i ne izuzimaju iz njega ni same sebe. Primjer jedne rugalice je priča koju Supetrani pričaju za Milnarane. Supetrani uvijek govore da su Milnarani ludi odnosno *munjeni Milnarani.* Ako nekome žele reći da griješi ili da je poludio često koriste izreku *A si iša pud Milne* što bi značilo da je poludio kao Milnaranin. Isto tako često daju savjete jedan drugome ako idu u Milnu: *Ko gre pud Milne ne smi sta više od po ure.* To bi značilo da će nakon pola sata poludjeti.[91]

Rugalice mogu biti i u obliku pjesama. Najčešće se pjevaju djeci pa se koristi ime djeteta kojemu se ruga npr.:

Mali Marko vozi brod,
na provi je rog,
a na krmi katanac
mali Marko magarac![92]

Neke pjesme rugalice smišljene su za određenu lokalnu ženu i koriste se za ruganje drugim ženama koje su slične prvoj koja je predmet ruganja, npr.:

Oči ka u sove,
nos od papagala,
sise kao tikve
starog parangala.
Nesritna šporukujo,
ne bi te opralo
svo more Jadransko.
Široka u pasu,
gobave si škine
usta su ti veća
nego u škarpine.

[90] Usp. Maja Bošković-Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača ,* "Bračkizbornik", Supetar 1975., str. 18.
[91] Daria Gospodnetić, djev. Rajević, rođena 1989. u Supetru, zapisala sam 7. svibnja 2014.
[92] Filka Gospodnetić, djev. Tomić, udana u Supetru, rođena 1950. u Krilu, zapisala sam 15. lipnja 2014.

Koliko si duga,
od piete do škine,
ne bi te opralo
sto masti lušije.[93]

1.3. Predaje

„Usmena proza obuhvaća vrste priča: bajke, basne, predaje, novele, anegdote, šale, viceve i legende. Usmene priče mogu se razvrstati i prema njihovom odnosu prema zbilji. Po toj klasifikaciji priče bi bile: zbiljske (realistične) i fikcijske (izmišljene, mistične, fantastične). Usmena proza može se razvrstati prema motivima, temama i oblicima. U hrvatskom jeziku poznati su nazivi: priča, pripovijetka, pripovijest, bajka, basna, kazavica (kazalica), vjerovanja. (Kazavicom ili kazalicom nazivane su i epske pjesme.) Narod usmenu prozu naziva: *priče, beside, legende.*" [94]

„Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Golem je broj usmeno-proznih oblika u svetim knjigama."[95] Predaje se klasificiraju se na povijesne, etiološke, eshatološke, mitske (mitološke), demonske (demonološke), te pričanja iz života. Predaje povijesne i mitske koje iskazuju emotivan odnos prema domaćem kraju ili ukorijenjena vjerovanja u nadnaravne pojave, za razliku od bajki i oduljih pripovijedaka, mogu se danas na Braču češće čuti.[96]

Prema informacijama dobivenim od pripovjedača nazivi za pripovijetke na Braču su ovi: *priče, fjabule, gončice, gančice, ganke* (Supetar), *priče, gončice* (Postira), *fjabule, gončice* (Nerežišća), *befice, gončice, gančice* (Pražnica), *fjabe, gočice* (Bol), *gančice* (Murvica), *priče, gačice* (Rasotica i Selca).[97]

1.3.1. Eshatološke predaje

Eshatološke predaje pripovijedaju o potresnom pojavljivanju ubijene tek rođene vanbračne djece, umrle nekrštene djece i ubijenih odraslih osoba. Ubijena i umrla nekrštena

[93] Filka Gospodnetić, djev. Tomić, udana u Supetru, rođena 1950. u Krilu, zapisala sam 15. lipnja 2014.
[94] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 249.
[95] Isto, str. 272.
[96] Usp. Maja Bošković-Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača ,* "Bračk zbornik", Supetar 1975., str. 6.
[97] Isto., str. 16.

djeca pojavljivala su se noću, kriveći se u bijelim haljinicama sa svijećom u ruci. U zapadnoj Hercegovini tu djecu nazivaju *krivljavcima*, u istočnoj Hercegovini *drekavcima,* u dubrovačkom kraju *tintilinićima* ili *tintama*. U nekim mjestima u Dalmaciji i na otocima ta se djeca nazivaju macićima, a to dovodi do zabune jer se mačićima nazivaju demonska bića – đavao pretvoren u mačku koji noću sve do prvih pijetlova čini strašna zlodjela ljudima koje sretne na putu. [98] Eshatološke predaje spadaju u Bolske fjabe i gočice kojima se nazivaju legende i predaje koje su se pričale na području mjesta Bola. Ipak najveći dio priča je o macićima za koje se uvijek nagađa što su, a nikad se ne dođe do rješenja. To su bića ili čudovišta koja vole nestašluk, i znaju zadati problema mještanima, uznemiravajući životinje, uništavajući polja i slično. Govori se da mogu preuzeti oblike bilo koje životinje. U drugim pričama se tumači da su to umrla nekrštena djeca koja hodaju s upaljenim komadom drveta u ruci. Kroz pripovijetke saznaje se više o njima i njihovim djelima. Priče su dobile nazive po glavnom događaju. Jako su zanimljive, duhovite, poneke koje spominju Isusa nose određene vjerske poruke, poruke o životu. Prema svojim karakteristikama možemo ih uvrstiti u eshatološke predaje.

MACIĆI ODAGNALI KONJE

Kal bi odagnali na pašu judi konje po donu, onda sutra da će hi ujutro puoć vaziest, ali nebi hi bilo nidir, nidir, nidir. Po nikoliko don judi bi hi iškali, i posji bi hi nošli noder kuo zna kul. Reklo bi se da su hi macići odagnali i na njiman jaholi i onda bi hi opeta dognali nose.[99]

NI TUO BI KOZJOR TUO JE BI MACIĆ

Jedon čovik je išo vako u oštariju, tako su prin judi hodili, i vidi je pri sobuon jednega kozjora, i govori on: "Lipo ću ga jo sal dovest doma, po ćemo ga mi zaklat. Ko zna čihov je,

[98] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 426.-427.
[99] Usp. Maja Bošković-Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača ,* "Brački zbornik", Supetar 1975., str. 101.
– Prema vjerovanju da su macići maleni dječaci crvenog klobuka koji po noći jašu konje ili magarce,a ujutro ih vrate nazad vlasniku dobro napojene. Na taj način su se objašnjavali nestanci konja ili stoke koji se ipak vrate vlasniku.

komugod je uteka, biće iz bikarije, ovin koji posu, a sal će nami dobro duoć." I gre on vodi ga za roge, tega kozjora i duošo u duor i zove ženu: "Margarita, Margarita dones kajin i nuož." A ona dohodi dole, nosi kajin i nuož, dohodi u duor govori kako je kozjor ispol nje olparhnu i onda nju govori: "Čo čo čo Margarita, kajin i nuož. Čo kajin i nuož." I onda je uteko ća. Ni tuo bi kozjor, bi je macić.[100]

MACIĆ SE PRITVORI U PASA, U MAŠKU, U BAHIĆA

Pripovidalo se prin zimi da je u gori bi oganj, a tamo su čobani i nikor drugi. A kad ono macić ogonj loži! I onda su niki tumačili da su tuo nekaršćena dica, kao bi komu umarlo dite nekaršćeno, da je tuo macić koji bi hodi i da bi bi nosi sa sobuon niku glamnicu, a touo tin je bokun darva, i da vazme iz uognja bokun žeravie i da grie i sviti s otin. A onda vako po noći kal bi bi hodi po mistu bi se zno pritvorit u mašku na putu. Prikozo bi se kol pas, onda ko niko kluko preje pa bi se po putu tuja. Po noći bi rekli komu je utekla bahuja vonka, a ujutro bi vidili da ni nego da je bi macić. I tako su govorili da bi diguod bi kako malo dite hodi u niku čar, kako mi kažemo neko moli vragić.[101]

Kazivanja o macićima često su proturječna jer na istim se područjima o tim likovima s istim lokalnim imenom kazuje da oni postaju od duše nekrštena umrlog ili ubijenog djeteta, ili da postaju do pijetlova jajeta ili jajeta crne kokoši koje uz određene uvjete treba nositi pod pazuhom, ili se o njihovu postanku ne govori. Od oblika u kojima se javljaju spominju se u istom kraju lik djeteta u crvenom klobučiću, ili noćne svjećice na putu, ili noćne prikaze u vidu raznih životinja, klupka pređe i sl. Oni ljudima pomažu ili štete, donose novacu kuć u ili dobar ulov ribe i traže za to hranu[102] ili služe onome tko im uspije ukrasti šeširić, jašu na stoku, spleću konjima grivu i repove, čine sitne nestašluke, ugrizima stvaraju ženama

[100] Usp. Maja Bošković Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača ,* "Bračkizbornik", Supetar 1975., str. 104.
-Verzija macića kao umrlog nekrštenog djetea koji često poprima oblik neke životinje kako bi mogli ljudima raditi nestašluke. Na kraju se vrate u originalni oblik i pobjegnu najšečće nakon što naprave neku štetu.
[101] Usp. Maja Bošković Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača ,* "Bračkizbornik", Supetar 1975., str..101-102.
-Priča pokazuje vjerovanje da se macić može pretvoriti u bilo koju životinju, u ovom slučaju u psa, mačku i svinju, a definiran je umrlo nekršteno dijete koje hodaja s upaljenim komadom drveta u ruci. Često njegova crvena kapica izgleda kao mali plamen koji gori i spominje se uz motiv ognja i vatre.
[102] Vidi diplomski rad, str. 11, *Macića blago iz mora.*

modrice, plaše ljude po noći, plaču i jadikuju kao duše iz čistilišta, sve se to susreće nepovezano i najčešće fragmentarno u raznim pričanjima.

Na Braču je negdje macić nakazni čovjek s velikim šeširom, koji se po danu krije po bunjištima. Dok hoda nosi uza se glavnju, luta po grobljima te sije i uzgaja ondje travu, tuče noćne putnike. Kopneni je macić zle čudi dok je morski macić dobar. Morski macić donosi nekim ljudima vreće novca, a oni ga za to hrane fritulama, no ako s nekim čovjekom nije zadovoljan on mu više ne dođe i umjesto sebe mu pošalje svoga druga, kopnenoga macića da mu iskrene nekoliko vreća đubra pred vrata i da odnese blago. Postoji i vjerovanje da je macić mali bog sličan Panu koji bi po noći jahao na konjima i mazgama, a ujutro bi ih vratio dobro nahranjene. Ribari su mu bacali prvu ribu.[103] Jedna varijanta je da je imao oblik malog dječaka s crnim klobučićem i papcima na nogama, pretvarao se u konja ili magarca, naveo bi čovjeka da ga uzjaše a zatim bi rastao i ostavio bi čovjeka na nekom krovu. Nije nikad činio ljudima neko veliko zlo.[104]

1.3.2. Demonološke predaje

Demonološke (demonske) predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonološkim (onostranim) bićem. Najčešći demoni u toj vrsti naših predaja su: vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag - crni ovan, crni pas), orko, mačić; zloguke ptice (gavran, kukviža), te razna plašila, prikaze, utvare.[105]

Po narodnom vjerovanju vještice su stupile u savez s đavoljom pogodbom koja se potpisivala krvlju. Konkretna ženska osoba bi đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao nadprirodne moći. Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom. Ulazile su kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd. Vjerovalo se da ima i lijepih vještica jer i đavao voli što je lijepo. Razlikuju se vještice u bajkama i demonološkim predajama. Vještica u bajci je bezimena i zla, a u predaji je to stvarna osoba koja nanosi zlo. Vještice se još nazivaju: *more, štrige (štringe) coprnice,*

[103] Isto, str. 11.
[104] Usp. Maja Bošković-Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača ,* "Bračkizbornik", Supetar 1975., str. 145.
[105] Usp. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 436-437.

babe.[106] Pronašla sam i dvije predaje o vještičama, koje nisu samo ženskog oblika, boljani ih nazivaju višćuni, a ženskog oblika su višćice, te predaje o vragu.

VIŠĆUN BEZ OKA

Kal su one grmljavine, ono kal grubo lanpo, ono garmi, onda su bili niki stori koji su strilima pucoli, jer po njima su bili to višćuni u arji. I kako su oni bocali te strilice, ćapalo je jelnega višćuna u arju. Kal je polin nikoliko vrimena bila fjera u Bolu i dohodidu niki muški u oštariju niki Ješani i vididu, vidi jedon Boljanina i govori mu:

- *Prijateju, ne biš ti duošo s menon malo se napit u oštariju Ruozie?*
- *A ča će reć da me vi zovete?*
- *Ma tako, eto, prijatelj će prijateju kal ti duojdeš u Jesu, jo ću pogostit tebe, duojdi malo.- A ovemu ni bilo krivo čut i pensa je da će se napit, kal ga već zove, je prijatej.*

E i vuon dohodi, seli su, ovi iz Jesie na stuol nuož, a bigu kruha je doni, bigu kruha iz Jesie. I voun se lipo š njin razgavoro, puno se š njin razgovoro, a sve ga krivo gledo.

A ovi Boljanin, znoš, ne zno zoč vuon njega zove. Vidi vuon da mu je oko pokriveno, vieženo oko, al vuon ne zno ča je uzrok. Kal su izili sira i kruha i dobro se napili,

Ješanin govor Boljaninu:

- *Evo ti ovu nuož, razriž, razriž ovu bigu.*
- *A zoč jo? Razriž, prijateju ti, meni ni tuo krejonca da jo razrižen. Isfetoj ti, po ćemo jist.*
- *E znoš muoj prijateju, nis mi prijatej nego nojveći neprijatej, mol ti velikega Boga i ovu Gospu ol sniga, koja je danas veliko fešta, bolsko fjera. Neka ti znoš da ne bi ti ovi nuož bi išo u bigu, nego da bi ti bi išo u oko.*
- *A zoč prijatelju muoj, zoč?*
- *Neka ti znoš da ovo ča son jo bez oka, da si ovo ti mene s onima strilima potiego i jo san danas ćerov, da si ti mogo vaziest nuož i rasić ovu bigu, ti nuož bi te ćapo u oko.*[107]

[106] Usp. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 437.
[107] Maja Bošković Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača* , "Bračk zbornik", Supetar 1975., str. 107-108.

KAPITON IMO ŽENU VIŠĆICU

Bi je jedon kapiton tamo na muoru i navigo. A imo je kol kućie ženu. I kal je duošo tamo na muore, na otvoreno muore, da je nastala velika neviera. A vuon je nariedi tima svojiman judiman, mornariman da neka udredu topima na nevieru, jerbo da su čuli di se gori višćice kojedu. Kal su oni počieli tuć topiman, ništo palo na kuviertu ol broda. Gledo vuon, a tuo njegovi kjuči od kućie, ol tega kapitona. Vroti se vuon doma. I kaže mu jedon:

- *E, muoj šjor kapitane, pri jednu osan dan, umarla van je žena.*

Kad je bila neviera, ona je u selu umarla, bila pogođena od ničega ča je sličilo na barut, ali ni tila reć ča je. Bila je višćica, a kapiton ni zno da je jelna od onih. I tako su nju ispali ključi.[108]

VRAG I ŽENA SE TUKLI

Vrag i žena se potukli. Žena je imala jedon veliki kolac ol dvo-tri mietra, a vrag je imo jedon moli šćapić. I žena istukla vraga kako pasa.

- *"E, govori vrag, lako je tebi kal si imala veliki šćop, a jo sa vo molega nison mogo ništa učinit."*
- *" A dobro je, reče žena, doj ti meni oti moli šćop, a ti vazmi ovi veli, pa homo namo u onu pieć se potuć."*
- *"Dobro je." reče vrag.*

Uvukli se oni u pieć, a vuon ne može velin šćapon manevrat, a ona s onin molin ol puol mietra udri vraga po tikvi. Ona je imala unutri komoda, istukla isto kako pasa. Tako ga uriedila oba puta, i sa velin i sa molin šćopuon.[109]

1.3.3. Legende

„Legenda je latinska riječ i znači ono što valja čitati, ono što treba čitati. Na našim prostorima rijetko se koja riječ toliko suprotno tumačila kao riječ legenda. U minulim

[108]Kapetan je naredio svojim ljudima mornarima da neka topovima napadaju u smjeru oluje jer se govori da su vještice krive za oluje. Poznati siže o ženi ili punici vještici koju zet pomorski kapetan usmrti na moru u oluji ne znajući da je pucao u nju te prepoznavanje vještice po bačenom predmetu. Postoji legenda da kad se vještice svađaju na nebu nastane oluja. Priča nosi motiv o nevremenu što ga izazivaju mitska bića i vješci odnosno vještice kada se bore za blagodat svoga kraja, tjerajući nevrijeme prema protivnikome kraju.

[109] Legenda koja opet nosi tematiku kako vrag biva nasamarem. U ovo priči nasamaren je od strane jedne žene i isto postoje dva slučaja u kojima vrag gubi misleći da je na prvom primjeru naučio pogrešku.
Maja Bošković Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača ,* "Brački zbornik", Supetar 1975., str. 51.

ideološko-tendecioznim sustavima pod tom riječju podrazumjevalo se nešto što je izmišljeno i što je lažno. Istovremeno se za mnoge velikane govorilo da su ušli u legendu i da su otišli u legendu. Kada je netko u nečemu iznimno dobar i zaslužan, naziva ga se živom legendom, a kada se, primjerice, govori o hajducima, onda se kaže da su to samo legende, to jest, izmišljeni junaci i izmišljene priče o njima itd. Nipošto se ovim ne želi reći da su sve legende i druge vrste priča istinite. Ima ih istinitih i izmišljenih. Usmene su priče književnost, a književnosti nije da pripovijeda o onome što se dogodilo, već o onom što bi se moglo tipski dogoditi, kako su to već rekli veliki filološki autoriteti."[110]

„Legenda je vrsta priče koja ima vjerski karakter. U njezin se sadržaj vjeruje. U legendama su sudionici Isus Krist, sveci, svetice, crkveni dostojanstvenici, mučenice i mučenici. Legenda se dugo poimala kao pripovijest iz života svetaca, te o Božjim i svetačkim čudesima. Legende su fakturom bliske predaji i katkad su teško odvojive od njih, ali je ipak element čuda njihov genus specificum što ih donekle izdvaja. Legende unose red i harmoniju u život. Božja i svetačka čuda ispravljaju nepravde, nagrađujući dobro, a kažnjavajući zlo."[111]

Braču postoje uz pripovijetke i priče, legende vezane za nekog sveca ili vile. Najčešće su to sv. Roko, sv. Petar, Isus i sveti Ivan Krstitelj.

Sveti Petar i Isus

SVIETI PETAR I ČELE

Hodili Isukarst i svieti Petar putijen i nabasali na jedon ruoj čiel. Isukarst reče: "Petre šćeta je ve čele pustit, vajalo bi hi skupit. I Petar se složi da bi vajalo. I svijeti Petar skupi čele u nidra, Kal u niko vrime jelna ga čela ubola. A vuon ne budu lin, sve hi satere. Griedu oni daje i duojdedu na jelno bardo i vididu jedon brod pun judih.

- *"Petre viš oni bruod?"*
- *"Vin ga Gospodine.*
- *"A viš koko je svita u njemu?"*
- *"Je, vin Gospodine?"*
- *"Sal ću ga potopit."*

[110] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 249.
[111]Isto, str. 448.

- "Zoč?" zapito svieti Petar.

- "U njemu je jedon grišnik." olgovori mu Isukarst.

- Zoč, Isukarste zarad jelnega grišnika da potopiš toliko judih?

- A Petre, jo ne mogu zaradi jelnega grišnika potopit toliko judih, a ti ča te jelna čela ubola mogo di hi sve satrit.[112]

VRAG I SVIETI PETAR SIJOLI ŠENICU

Vrag i svieti Petar usodili konpire. Kal su konpiri sazrili reče svieti Petar: "Evo tebi javle vo stručje vonka, viš kako je lipo, viš kako je lipo zeleno. Uzmi ti to, a ja ću vazest vo hrebi ča je u zemji, ovo žilih." Vrag se pomomi i vazme stručje. Kal je vuon poža stručje, svieti Petar iskopo konpire. Drugo godišće posijoli šenicu. Kal je duošlo vrime za požat, reče vrag:

- *"Čuješ, Petre, ovi put jo ću dilit."*
- *"A kako? " zapito Petar*
- *"E, loni si me privari, a ovo godišće nećeš."*
- *"A ti onda vazmi ono ča je u zemji." Reče svieti Petar.*
- *"Bome, ovega goišća jo ću vazjest ča je u zemji."*
- *"A dobro je, a ti vazmi.*

Vuon uzme žile,a svieti Petar šenicu. Njemu loni konpiri, a ovo godišće šenica, a vragu loni stručje a ovo godišće hriebje.[113]

Sveti Roko

Sveti Roko je zaštitnik Sutivana. Blagdan svetoga Roka je 16. kolovoza. Rok je rođen g. 1295. u Montpellieru, čudesno lijepom i starodrevnom gradu u južnoj Francuskoj, koji posjeduje jedno od najstarijih europskih sveučilišta, staru katedralu, muzej, galerije slika i biblioteke. Otac mu je bio grof, a njegovi su se preci borili za oslobođenje Svete zemlje.

[112] Sveti Petar je svetac rimokatoličke Crkve, prvi papa, rimski biskup, jedan od dvanaest apostola. Poznat je po svojoj nagloj naravi i suprostavljanju Isusu. Taj element je zadržan i u ovoj priči. Priča nosi pouku da ne možemo zbog jednog individualca kriviti masu. Sv. Petar često se pojavljuje kao lik u mnogim legendama i pričama jer je zaštitnik grada Supetra koji prema njemu nosi i ime. 29. lipnja u Supetru je blagdan sv. Petra i Pavla te lokalna fjera.

[113] U ovoj legendi glavni likovi su sveti Petar i vrag, predstavnik dobra i predstavnik zla. Kao i u drugim legendama gdje je vrag jedan od glavnih likova i u ovoj biva nasamaren. Priča započinje zajedničkim radom svetog Petra i vraga koji su usadili krumpire. Druge godine sijali su pšenicu. Sveti Petar kojeg odlikuje mudrost iskoristi nasamari vraga u oba slučaja i ostane s onim što valja.

Prema najstarijem Rokovu životopisu, koji je vrijedan povjerenja, roditelji su ga od Boga izmolili učinivši zavjet. Dulje su vremena bili bez poroda, a tako su željeli djecu. Molili su i zavjetovali se i Bog im je dao sina, koji će postati slavan svetac. On je još prije nego je navršio 20 godina ostao bez roditelja. Što je tada učinio? Prodao je sva svoja dobra, a novac podijelio siromasima te se kao siromašan hodočasnik uputio prema Rimu. Učinio je, dakle, ništa manje nego što Isus traži od svakoga tko želi biti savršen.

Rokov je kršćanski odgoj bio dubok, ušao je u njegovo srce, zahvatio ga i on se nije zadovoljavao površnošću, polovičnošću, već je velikodušno i nesebično darovao i žrtvovao sve. Na svome hodočašću u Rim Rok se zaustavio u Acquapendente gdje se dao na dvorenje okuženih bolesnika u bolnici, a učinio je s Božjom pomoću i nekoliko čudesnih ozdravljenja. Rok tu Isusovu zapovijed ljubavi prema bližnjemu shvaća i prakticira posve ozbiljno. Dvoriti okužene značilo je izložiti se stvarnoj opasnosti po vlastiti život. Koje onda čudo da je Bog njegov evanđeoski radikalizam potvrđivao i čudesima? Daljnja postaja Rokova hodočašća bila je Cesena, a onda Rim. Ondje se zadržao oko tri godine te se na povratku u domovinu zaustavio u Riminiju, Novari i Piacenzi. Sva su ta mjesta njegova putovanja bila ispunjena djelima ljubavi prema bolesnicima i tako se svečevo hodočašće za Krista pretvorilo u hodočašće ljubavi.

Rokova svetost bit će potvrđena još jednim dokazom: križem, patnjom. I bez toga ne može biti prave svetosti. Svetac je učenik i sljedbenik raspetoga Krista, zato mora biti dionik njegova kaleža, mora s njim piti čašu gorčine. U Piacenzi se Rok sam razbolio od kuge. Građani su ga zbog toga prognali iz svog grada i on se osjetio osamljen kao Krist na križu, ali nije očajavao. Sklonio se u jednu šumu i ondje hranio biljem, uzdajući se u Božju providnost. Neki životopisci spominju da mu je tada svaki dan dolazio jedan pas noseći mu komad kruha. Prizor su ovjekovječili toliki slikari. Talijanski patricij Gottardo Pallastrelli, naišavši na bolesnog Roka u šumi, upusti se s njim u razgovor. Inače baš nije bio čovjek duboke vjere. Sveti je patnik učinio na njega izvanredan dojam. On se pod njegovim utjecajem obratio, prihvatio ga, njegovao ga, dok Rok nije ozdravio. Zadobivši zdravlje, Rok se vratio u svoj zavičaj, ali njegovu trpljenju još nije bio kraj. Iscrpljen od teške bolesti, bio je posve izobličen tako da ga nisu mogli prepoznati. Uhvatili su ga kao tobože sumnjiva tipa i špijuna te zatvorili. U zatvoru je proveo pet godina. Tada ga je još jedanput pohodila kuga. Svećeniku, koji mu je podijelio svete sakramente, otkrio je tko je. Preminuvši odano u Gospodinu 16. kolovoza 1327., bi od Gospodina odmah proslavljen raznim čudesnim znakovima. No

Gospodin će svoga vjernog slugu proslaviti još i više jer će ga vjernici štovati kao malo kojeg sveca. [114]

Sljedeće legende o svetom Roku imaju i demonološki karakter jer se uz svetog Roka kao lik opisuje i kuga. Kuga se, po narodnom vjerovanju, pokazivala kao kostur djevojčure u bijelim haljinama, a nestajala je u obliku vatre. Svojim dodirom je izazivala smrt. U srednjem je vijeku od kuge u Europi umrla trećina pučanstva. U Bosni i Hercegovini mnogo je kužnih grebova i grebalja.[115] Različite su tradicije o kugi u obliku žene koja traži da bude nošena ili vožena, dolazi u kuću, kumuje ljudima, mori sela, uzima oblik kakve životinje, boji se psa, zaustavlja je sveti Rok ili koji drugi svetac, ona se zaustavlja pred selom oko kojega je oborana brazda i dr.[116] U nerazumljivu, uporno održavanu formulu s riječima *kukadare, bukadare; šukadar, bukadar; svukudar vukudar* i sl. unijet će nešto više svjetla ove dvije informacije: riječ Kukúdhi označuje na albanskom jeziku vampira i demona kužne bolesti; na Braču je prošireno prezime i nadimak Šukadar.[117]

SVETI ROKO I KUGA

Pričalo se da je bila kuga u Supetru i da je harala po Supetru, Bože sačuvaj, i da je išla da će pud Nerežišć. I došla do crikvice svetoga Roka iznad Supetra, a sveti Roko vaze šćop pa udri po njon, dobro je isprebija, a ona se ope vratila pu Supetra i govori:

- "Šukadare, bukadare, vej nikad u Nerežišća."[118]

KUGA, SVETI ROKO I PAS

Imamo jenu malu crkvu svetoga Roka, zove se sveti Roko. I onda je hodila jena žena put Supetra i govori non ti čovik:

-"A di greš?"-

-"Gren u Supetar.."-

On nju govori: -"Vrat se nazad!"-

A ona njega ugrizla za nogu. Oma mu je došla živa rana. A ti čovik je jemo kućina, pasa i onda ti pas njemu polančo nogu i on je ozdravi. A to žena se vratila nose. Da je on mogo

[114] Don Andro Ursić, svećenik i župnik u Supetru.
[115] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. www.ffst.hr, str. 438.
[116] Maja Bošković Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača ,* "Brački zbornik", Supetar 1975. str.135
[117] *Isto,* str. 136.
[118] Isto, str. 89.

pustit tu ženu u Supetar, cilo misto bila bi okružila ta kuga, sveti Roko koji čuva od bolesti, od kuge, i bi bi pomro cili Supetar. Al on je to vroti nose i onda je tako poštedi Supetar od kuge. A sveti Roko je jema tega kućina, koji je s njin u njegove dane u pustinji sta, i pas mu je nosi jist. Onda pas ima u usta jedan komad ka pogače, ka kruha, to je znak kako je on nosi u pustinju svetome Roku jist. [119]

Slika 2

Sveti Roko i pas

PJESMA SVETOM ROKU

Zdravo Roče priblaženi
Molimo te poniženi
Da nas braniš od kuge
Da nam isprosiš dažd obilni.

Roditelji tvoji moljahu
Boga i Divu ter prosahu
Milost, da se porodiš.

Božju milost isprosiše

[119] Maja Bošković-Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača* , "Brački zbornik", Supetar 1975., str. 89

Bog nebeski, jer znadiše
Da mu hoćeš ugodit.

Častna od roda, kad izajde
Na tve prsi tad se najde
Zlamen križa slavnoga.

Bogu služit započeti
Piću od majke nehti uzesti
Ona kda postiaše.
Ti restući u mladosti
Mnoge jesi tad kriposti
Čudnovato prikazal.

Nauk dobri otca tvoga
Kad se dili svita ovoga
Poniženo jesi prial.

Jer blago ko ti ostavi
Kako Božji sluga pravi
Sve si ubogom podilil.

U tvem mistu prebivati
Nehti, nego putovati,
Za moć kužne pohodit.

Na daleko ti putuješ
Kužne rukom dotičujuć
Čudnovato ozdravi.

Od kuge se ne strašeći
Već slobodno ulazeći,
Gdi se kužni nahode.

Dobrovoljno s njima stase,
Ljubezivno nastojaše
U njihovoj bolesti.
Tašću slavu za odnit
Tad se odluči uklonit
Jer te mnogo slaviše.

Ali tebe Bog proslavi
Cica vele tve ljubavi
s crnim čudom Velikim.

Jer kad prija kruh angjelski
Prikaza se zrak nebeski
S kim ti obraz prosinu.

Bogu veće za ugoditi
Želio bi još trpiti
Svake trude i nemoći.

Ti speć priđe Angjel s neba
Ki ti reče, da na sebi
Naći hoćeš zlu nemoć.

Zbudivši se bol si očuti
Put gore se jesi uputil
Za ostale ne okužit.

U pustoši toj stojeći
Malo vode ti prošeci
Polag tebe izašavši.

Kako Iliju kruha dade
Istu milost ti imade
Kad ti ga pas donese.

Posli od kuge ti ozravi
Pustoš onu ti ostavi
I kdomu se povrati.

Tebe tvoji tad držaše
Za zločinca, te poslaše
U tamnicu svezana.

Ti pretrpi dobrovoljno
Jerbo ne hti njim povoljno
Očitovat sam sebe.

I u čas smrti ti si upravil
Molbe Bogu, da bi izbavil
Sve tve virne od kuge.

Pokle tilo tvoje slavno
Umri, tada sve prosjano
Tamno misto ostade.

Potekoše tad tamnici
Upisane na daščici
Ove riči najdoše:

Svaki kužni, ki zazvati
Roka bude, on će imati
Zdravlje kužnu nemoći.

Tebe slave svi veseljem
Jer ih križa ti zlamenjem
Čudno ozdravljaš od kuge.

Poniženo sad molimo,

Da oslobodiš svi prosimo,
Sve nas od svih nemoći.

Iz pustoši svita ovoga
Molimo te obilnoga
Da nam isprosiš od Boga.

Da poznajuć tve kriposti
Svi budemo u poniznosti,
Tebe u vike slaviti.

Da si slavan Roče Angjelski
Koji si imal dar nebeski
Svih od kuge ozdravit. [120]

Sveti Ivan

Ovu priču Marija Bošković Stulli naziva vjerskom legendom o čudotvornom sv.Ivanu Povaljskome. U Povljima(...) benediktinski samostan uzeo je ime sv. Ivana Krstitelja po staroj crkvi–krstionici koja je bila posvečena Kristovu Preteči. No Ivana Krstitelja potisnuo je iz tradicije domaći pastir Ivan, koji je, kako se pretpostavlja, nekoć ležao pokopan u povaljskoj samostanskoj crkvi u starokršćanskom krsnom zdencu; bio je monah mjesnog samostana. On je umro na glasu svetosti i do danas je u Povljima čašćen kao svetac. Pripovijeda se, da je bio brački knez i da je prilikom ulaska u samostan, obdario opatiju zemljišnim posjedom. U samostanu je, jer nije bio školovan, obavljajo službu pastira.[121]

Legende o sv. Ivanu povaljskom pripadaju tipičnom krugu legendarnih pričanja o svetim neukim ljudima, ugodnim bogu usprkos svome neznanju ili upravo zbog toga. Tu neukost obilježuje svećevo pastirsko zanimalnje te opanak i štap kao njegovi znakovi, plivanje na kabanici i dr. (...) Sv. Ivan u našoj legendi preuzeo je na se i funkciju gonitelja kuge koja se drugdje općenito pa i na Braču, pripisuje svetom Roku.[122]

[120] Don Andro Ursić, rođ. 1949. u Selcima, svećenik i župnik u Supetru.
[121] Maja Bošković Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača ,* "Bračkizbornik", Supetar 1975., str. 26.-27.
[122] Isto, str. 30.

LEGENDA O SVETOM IVANU

Sveti Ivan Krstitelj, on je bi kako se priča, Bračanin, odnosno pastir na Brač. Taj sveti Ivan je dugo tu živi. Kad se pojavila kuga na Brač, priča se da je on tu kugu progoni i ima jedno odeđeno misto tu gorik na Šćirovoj glavi, di je on kleka i prokle kugu i ona ni išla daje, nego je rekla: -"Šukadar, bukadar, u Povlja nikadar."- [123]

Prigodon daljneg života i rada svetega Ivana, prigodon dolaska Mlećića na vlast na Brač, njegovo tilo je sahranjeno bilo u crikvi, koja je nosila njegovo ime, u Povlja. Njega su Mlečići uzeli, odnili, tako da se danas biće nalazi u Veneciju.

Kad su odlazili Mlečići sa tilon svetega Ivana iz Povlja, kad su se brodovi odmakli za jednu dva kilometra od tega mista, ujedanput je brod zasta. Gledaju se mornari če je sad i zašto brod ne gre daje. Jedan mornar je primjeti da je svetemu Ivanu osta opanak. Morali su se vrati da mu uzmu opanak i nastavu daljnje putovanje. Bilo je pomoću vesala i da su veslači govorili: -"Svaka voga i milja"- znači svaki zaveslaj jednu milju, to znači da je sveti Ivan bi pomogo da bro gre bržije. [124]

1.4. Sveti Viktor

Sveti Viktor zaštitnik je Supetra. Blagdan svetoga Viktora je 2. svibnja. Toga dana je i krizma. Procesijom i svečanim misnim slavljem te podjelom sakramenta svete krizme, Supetar i njegova župa svake godine proslave blagdan svetog Viktora, svog zavjetnog zaštitnika. Svečeve relikvije donesene su iz rimskih katakombi u Supetar prije više od 150 godina. Na zagovor tog sveca mnogi su ozdravili od teških bolesti i uspjeli su prebroditi životne nedaće i izazove. Njegova raka koja se nalazi ispod glavnog oltara otvara se na zahtjev vjernika u trenucima kada se od sveca traži milost i pomoć. Stoga je sveti Viktor, rimski mučenik i pobjednik postao najomiljeniji i najštovaniji supetarski svetac.[125]

PJESMA SVETOM VIKTORU

Viktora svetoga promatram rada

[123] Vidi diplomski rad str. 33.
[124] Časna sestra katehistica Silvana Jukić, prof., obavljala dužnost u Supetru, trenutno u Postirama.
[125] don Andro Ursić, rođ. 1949. u Selcima, svećenik i župnik u Supetru do 2014., od 2014. župnik u Pučišćima.

štujem ga ljubimca on mi je nada.

PRIPJEV: *Viktore premili ti nas obrani*
kada nas nemili pritisnu dani.

Daj da nam milosti nebeske sjaju
s tobom da slavimo Boga u raju

Viktore premili ti nas obrani
kada nas nemili pritisnu dani.

I mi te Viktore slavimo danas
moli se Isusu milosrdno za nas.

Viktore premili ti nas obrani
kada nas nemili pritisnu dani.

Slika 3
Crkva Navještenja Marijina u Supetru iz 18.st

Slika 4
Raka svetog Viktora, supetarskog sveca

Slika 5

Kip svetog Viktora u procesiji u Supetru

RJEČNIK

A

Arja – zrak

B

Badonj - badanj

Bahuja – svinja

Bardo – brdo

Biga – štruca kruha

Bjondinka – plavuša

Č

Čenit fentu – praviti se

Čihov – čiji

Ć

Ćer – kći

Ćerov – slijep

D

Darvo – drvo

Daždit - kišiti

Dilit - odvajat

Dohodit – doći

Dolibila- približila

F

Fameja - obitelj

Fraja – gozba, zabava

Fotje – ljutnja

Fumor – dimnjak

G

Ganga – gozba, zabava

Glamnica – komad drva

Gorik – gore, iznad

Greb – grob

Gredu – idu

Grihota – grijeh

Gruvnut – pasti

H

Hranić- hranitelj

Hrebi – korijenje

I

Id – bijes

Iskovedat – istući

Iškat – tražiti

Izi – pojeo

J

Javal – đava

Jerbo – jer

Ješani – Jelšani

Judi – ljudi

K

Kjuči – ključi

Kojedu – kolju

Konpir – krumpir

Kozjor – janjac

Konistrica - košarica

Kredenca - polica

Kun - kojoj

Kurajan – znatiželjan

L

Lavorat – raditi

M

Maća - mrlja

Manevrat – upravljati

Maška – mačka

Mendul – bajama

Molat se – stati

N

Namo – ondje

Nasprovu- zapravo

Nasri – nasred

Navistit - navijestiti

Negor – nego

Nekaršćen – nekršten

Nevjera – oluja

Nidir – nigdje

Nidra – njedra

Nikor – nitko

Noder – ondje

O

Obajći- obići

Obilato – obilno

Olkidat – otkidati

Olparhnit – nestati

Otin – time

Oti – taj

Ozoda – nazad

P

Paricat - pripremit

Pensat – mislit

Petat - postavit, pokazat

Prigatorje – čistilište

Prin – prije

Poje - polje

Polančat – polizat

Potegnit - povući

Pušćat – puštati

S

Sime – sjeme

Skol – stepenice

Š

Škina - leđa

Špešo – često

Špog – konop

Šuperbeta – ohola

T

Tamle – divlje

Tancat – plesati

Terina - zdjela

Tica – ptica

Tleh – tlo, pod

Tumbat – staviti

V

Vamo – ovamo, ovdje

Vaziest – uzeti

Višćun – vještac

Vježeno – vezano

Vrgla - dala

Vuon – on

ZAKLJUČAK

Za diplomski rad odabrala sam temu Tradicijska kulturna baština otoka Brača. Ovom temom počela sam se baviti još na prvoj godini studija. Sakupljala sam priče, pjesme i običaje kako bi se jednog dana našli u diplomskom radu. Ovaj rad nastavak je završnog rada u kojem sam se bavila usmenom prozom otoka Brača, pa sam odlučila istražiti vjerovanja i običaje te lirske pjesme vezane za razdoblja određenih običaja i vjerovanja i na taj način zaokružiti priču o svom rodnom otoku. Odabrala sam otok Brač jer tradicija je ono što jesmo i po čemu živimo, a naročito ako se radi o rodnom kraju kao u mom slučaju i na taj način željela sam okruniti kraj svog školovanja. Znala sam da se na Braču mogu pronaći razni oblici usmene književnosti vezane za prozu i poeziju te razne običaje i vjerovanja. Ipak iznenađena sam koliko je bračka usmena književnost plodna i raznolika, te sačuvana u mislima različitih ljudi iz mnogih mjesta na otoku.

Kroz priče, pjesme i običaje puno se može doznati o nekom kraju i njegovim ljudima. Mogu se saznati povijesna zbivanja određenog vremena, metereološke prilike, kojim vrstama gospodarstva se bavilo, kakav je bio govor te način života. Zato je usmena književnost otoka Brača podloga ne samo za istraživanje usmene književnosti već i za dijalektologiju i povijest. Ipak sve više ta književnost se gubi s onima koji je čuvaju u mislima, gubi se sa starijim generacijama jer mi mladi to ne upijamo kako se nekada upijalo, a i s promjenom okolnosti u kojima živimo ne dolazimo u prilike da bi čuli te priče, da bi pjevali te pjesme. Ne shvaćamo vrijednost tih usmenih oblika, te koliko oni obogaćuju ne samo otok nego cijelu hrvatsku književnost.

Velika većina vjerovanja je nestala, najčešće sve ono što je bilo neugodno i nepraktično u svakodnevnom životu. Također su nestali mnogi religijski običaji koji su sputavali slobodu čovjeka. Zbog suvremenog brzog tempa života nestaju mnogi društveni običaji i obredi koji su u prošlosti trajali satima i danima. U današnjim vjerovanjima su ostali neki stari elementi kojih su ljudi i dalje znaju pridržavati bez obzira vjeruju li u to ili ne. I danas mnogi vjeruju da će vrijeme biti četrdeset dana onakvo, kakvo je četvrtog travnja, da je nesreća ženiti se u svibnju i da će na djetetu biti znak da jela i pića (želja) kojeg trudnica poželi, a ne uspije ga pojesti ili popiti.

Neizmjerno je veliko nematerijalno bogatstvo otoka Brača koje se i dalje ne zna cijeniti, sakupiti i predstaviti, zato smatram da bi trebalo više vremena i zanimanja posvetiti narodnim predajama i truditi se da se sačuvaju u knjigama, koje su opipljive i u današnjem svijetu dostupnije nego žive riječi koje malo tko pamti. Zanimljivo je koliko starije osobe

čuvaju to blago neizmijenjeno u svom pamćenju. Međutim sve većom urbanizacijom i nametanjem književnog jezika mijenja se izvornost jezika kojim se te priče prenose.

Zanimljivo je koliko se može na Braču pronaći mikrostrukturnih oblika, obiluje zagonetkama i poslovicama. Razne crkvene pjesme stvarale su se povodom raznih blagdana, za vrijeme procesija te u čast nekom zaštitniku ili svecu značajnom za neko mjesto. Razne lirske pjesme obiluju temama iz svakodnevnog života, opjevavaju ljubav djevojke i mladića, mornare, junaštvo, svatove, nesretne ljubavi, odlazak iz zavičaja. Razne legende zabilježene su u pričama gdje svece odlikuju dobra djela, pa narod to prenosi sa zadovoljstvom i iz zahvalnosti. Osim toga tradicijsku nematerijalnu baštinu otoka Brača moglo bi se uvrstiti velik broj narodnih plesova, narodnu tradicionalnu muziku, raznu tradicionalnu hranu, o kojima se nešto pokušalo napisati, ali je i dalje nedovoljno istraženo.

Nadam se da ću u budućnosti nastaviti baviti se proučavanjem i sakupljanjem građe o usmenoj ostavštini otoka Brača i da ću biti u mogućnosti potaknuti i druge na taj pohvat. Zahvaljujem se svima koji su mi na bilo kakav način pomogli u ostvarenju diplomskog rada, nabavljanju literature te izvorima na izlaganju i utrošenom vremenu.

SAŽETAK

U ovom diplomskom radu obrađuje se tema Tradicijska kulturna baština Brača. Povijest otoka Brača ispisao je sam njen puk. Brač obiluje usmenom književnošću, naročito usmenim pjesništvom, ali je malo toga zabilježeno. Većina usmeno-književne baštine čuva se u mislima starih Bračana, ali se sve više gubi jer nije opipljiva, nije zapisana u tolikoj mjeri da bi se dobro očuvala. U ovom radu naglasak je na narodnim običajima i vjerovanjima te pjesmama vezanim za njih, na mikrostrukturnim oblicima (zagonetkama i poslovicama), te usmenoj prozi. Običaji i vjerovanja vezani su za čovjekov rad i način života. Zagonetkama se provjeravala intelektualna zrelost mladeži. Zagonetke su, također, služile za zabavu i razonodu u raznim prigodama: za vrijeme berbe maslina, za vrijeme predaha kod težačkih poslova itd., te kako bi se zaboravile surove misli teške svakodnevnice. Poslovicom se prenosi višestoljetno i višemilenijsko iskustvo koje jezgrovito tipizira osobe, događaje i pojave. Stari Bračani su željeli poslovicama mladom čovjeku uputiti koju mudru misao i prenijeti svoje životno iskustvo. Usmena proza obuhvaća vrste priča: bajke, basne, predaje, novele, anegdote, šale, viceve i legende. Bračani su poznati po svojoj šaljivosti, pa tako njeguju razne šaljive oblike i dosjetke. Povijesne i mitske predaje koje iskazuju emotivan odnos prema domaćem kraju ili ukorijenjena vjerovanja u nadnaravne pojave, mogu se danas na Braču češće čuti. Prema informacijama dobivenim od pripovjedača nazivi za pripovijetke na Braču jesu ovi: *priče, fjabule, gončice, gančice, ganke* itd. Zanimljive su *Bolske fjabe i gočice* kojima se nazivaju legende i predaje koje su se pričale na području mjesta Bol. Najveći dio priča je o macićima, bićima ili čudovištima koja vole nestašluk, i znaju zadati problema mještanima, uznemiravajući životinje, uništavajući polja i slično. Postoje i razne legende o svecima, vragu i ženama kao glavnim likovima gdje najčešće vrag biva nasamaren. Priče o vješticama upućuju na postojanje demonoloških predaja. Demonološke (demonske) predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonološkim (onostranim) bićem. Prisutne su i razne pripovijetke s raznolikim temama, najčešće šaljive. Na Braču postoje uz pripovijetke i priče, legende koje su najčešće nerealne i vezane za nekog sveca ili vile. Najčešće su to sv. Roko, sv. Petar, Isus i sveti Ivan Krstitelj. Sveti Roko je zaštitnik Sutivana. Postoje mnoge legende i pjesme o svetom Roku, a u najpoznatijima sveti Roko najčešće tjera kugu iz nekog mjesta. Svi ovi usmeni oblici potvrđuju koliko je bogata baština otoka Brača, i vrijedna daljneg istaživanja i otkrivanja novih predaja i običaja.

SUMMARY

The final work deals with the topic of Traditional Cultural Inheritance of Brač. The history of the island of Brač has been written out by its population. Brač abounds in oral literature, especially oral poetry, although little of it has been recorded. Most oral literature inheritance has been kept in minds of old residents and it is lost, intangible and not written down in order to be preserved in appropriate media. The focus of the work is on customs and beliefs and lyrical songs associated with them, on microstructural forms (riddles and proverbs), as well as oral prose. Customs and belifs are related to man's work and the way of life. The intellectual maturity of youth was tested by riddles. Furthermore they were used for fun and entertainment in various occasions: during the olive picking or to relax after farming work etc. to turn heavy thoughts from the cruelty of everyday life. A proverb transfers multi-century and millennial experience that concisely typifies persons, events and phenomena. The old inhabitans of Brač wanted to convey life experience and wise thoughts to a young man.
Oral prose includes the following kinds of stories: fairy tales, fables, sagas, tales , jokes, funs and legends. The residents of Brač are known for humour, so they cherish forms and jokes. Nowdays historical and mythical sagas which express emotional relation towards homeland or deeply rooted beliefs in supernatural phenomena, can be heard on Brač more often. According to information provided by narrators there are different story names: *priče, fjabule, gončice, gančice, ganke* etc. Interesting are *Bolske fjabe i gočice*, that include legends and sagas told in the area of Bol. Most stories are about macići, beings or monsters that like mischief and can cause problems to villagers by disturbing animals, destroying fields etc. There are various legends about saints, devil and women who are the main characters of events in which the devil is befooled. Stories about witches refers to the existence of demonological saga. The essence of demonological (demonic) saga is a personal experience, an encounter with a demonological (supernatural) being. There can also be found various stories with a wide variety of subjects, mostly humorous. Besides tales and stories, there are legends, usually unrealistic, mostly related to saints or fairies. The saints are St. Roko, St. Peter, Jesus and St. John the Baptist. St. Roko is a patron saint of Sutivan. There are many legends and poems about him and in the most famous of them he pushes plague from a place. All these oral records are confirmation that the inheritance of the island of Brač is rich and worth researching and revealing new sagas and customs.

IZVORI

1. Bezić, Jerko, *Glazbeni svijet Bračana u predaji prve polovice 20.stoljeća,* "Bračkizbornik", Supetar, 1975.
2. *Bolske fjabe i gočice* – zabilježila Maja Bošković – Stulli 1959., tiskane u Bračkom zborniku 1975. Godine
3. Gamulin, Jelena; Vidović, Ilda, *Etnografski prikaz otoka Brača,* "Bračkizbornik" br. 11, Supetar, 1975.
4. Ivančan, Ivan, *Narodni plesovi otoka Brača,* "Bračkizbornik" br. 11, Supetar, 1975.
5. Miličević, Josip, *Narodni život i običaji na otoku Braču,* "Bračkizbornik" br. 11, Supetar, 1975.
6. Rihtman – Šotrić, Dunja, *Narodna tradiconalna muzika otoka Brača,* "Bračkizbornik" br. 11, Supetar, 1975.
7. Rožin, Bonifačić, Nikola, *Maškare i njihove dramske igre na otoku Braču,* "Bračkizbornik" br. 11, Supetar, 1975.
8. Šimunović, Petar, *Ogled jezičnih osobina bračke čakavštine,* "Bračkizbornik" br. 11, Supetar, 1975.
9. Vrsalović, Dasen, *Povijest otoka Brača,* "Bračkizbornik" br. 6, Supetar 1968.

KAZIVAČI

- Darija Rajević, djev. Jugović, rođ. 1946. u Dračevici na Braču, udana u Supetru
- Vinko Rajević, rođ. 1939. u Supetru
- Anka Maričić, djev. Rajević, rođ. 1936. u Supetru
- Filka Gospodnetić, djev. Tomić, udana u Supetru, rođena 1950. u Krilu
- Časna sestra katehistica Silvana Jukić, prof., obavljala dužnost u Supetru, trenutno u Postirama
- don Andro Ursić, rođ. 1949. u Selcima, svećenik i župnik u Supetru do 2014., od 2014. župnik u Pučišćima

LITERATURA

1. Bošković-Stulli, Maja, *Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača*, "Bračkizbornik", Supetar, 1975.

2. Delorko, Olinko, *Narodne pjesme otoka Brača,* "Bračkizbornik" br. 11, Supetar, 1975.
3. Derado, Klement; Čizmić, Ivan, *Iseljenici otoka Brača*, "Bračkizbornik" br.13, Zagreb 1982.
4. Dragić, Marko, *Sveti Rok u tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata,* Nova prisutnost, časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XI (2), Kršćanski akademski krug, Zagreb, 2013. 165.-182.
1. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata,* Croatica et Slavica Iadertina. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
5. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata,* Crkva u svijetu, 43 (3) Split, 2008. 414-440
6. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi,* Crkva u svijetu, 43 (1) Split, 2008. 67-91
7. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008.
8. Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 8 (1), Zadar, 2012, 155-188
9. Dragić, Marko, *Motivski svijet suvremenih usmenih priča s Paga, Brača i Hvara,* Riječ (časopis za slavensku filologiju), god. 14, sv. 3., Rijeka, 2008., str. 207-228.
10. Dragić, Marko, *Duša tilu besidila*: *hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1997.
11. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
12. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
13. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici,* priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.
14. *Usmene lirske pjesme,* priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.
15. *Usmene pripovijetke i predaje,* priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.